

ภาค 2

บทที่ 4

ความหมายของคำว่าลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism)

1. ที่มาหรือต้นกำเนิด

ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นคำที่คลุมเครือและไม่แน่นอน โดยทั่ว ๆ ไปลัทธิจักรวรรดินิยมอาจแยกแยะได้กว้าง ๆ ว่าเป็นการครอบครองหรือการควบคุมของคนกลุ่มหนึ่งเหนือคนกลุ่มอื่น ๆ มีความสัมพันธ์ต่าง ๆ นานา ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการครอบครองเช่นนั้น ซึ่งอาจได้รับการวางแผนมาก่อนหรือไม่ได้วางแผน ทางตรงหรือทางอ้อม แบบเปิดเผยหรือซ่อนเร้น คนอาจพูดถึงลัทธิจักรวรรดินิยมด้านศาสนา การเมือง หรือเศรษฐกิจ ฯลฯ

การให้คำจำกัดความกว้าง ๆ มีความอ่อนโยมมากในการหาคำจำกัดความที่ตรงตัว และยังไม่เป็นการคลี่คลายปรากฏการณ์บนพื้นฐานประวัติศาสตร์ ถ้าลัทธิจักรวรรดินิยมมีการแปลความหมายอย่างแคบ ๆ ให้เป็นไปตามหลักนิรุกติศาสตร์ของคำว่า คือ การสร้างจักรวรรดิ มันก็สามารถใช้ได้กับทุก ๆ สมัยในประวัติศาสตร์ เมื่อชาติหนึ่ง ๆ สามารถขยายการครอบครองเหนือประเทศเพื่อนบ้าน และจะเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่มีอะไรพิเศษในประวัติศาสตร์นิพนธ์ถ้าจะประยุกต์คำว่าลัทธิจักรวรรดินิยมต่อการกำหนดการสร้างจักรวรรดิหรือความเป็นจักรวรรดิเช่นนั้น

ลัทธิจักรวรรดินิยมในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยังไม่ได้มีความหมายว่านโยบายขยายดินแดน แต่เดิมมันได้รับการอธิบายว่า คือ รัฐบาลและนโยบายของจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ใน ค.ศ. 1870 คำนี้ถูกใช้ในการโต้แย้งกันของพรรคการเมืองใหญ่ 2 พรรคในอังกฤษ พวกเสรีนิยม (Liberals) พูดถึง 'Beaconsfieldian Imperialism' (หมายถึงนโยบายจักรวรรดินิยมของนายเบนจามิน ดิสเรลลี่ - Benjamin Disraeli - ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็น Earl of Beaconsfield ใน ค.ศ. 1876) ในการที่จะวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมของพรรคอนุรักษนิยม (Conservative) ในนโยบายที่เกี่ยวข้องกับยุโรปและโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสนใจของดิสเรลลี่ต่ออินเดียที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

ต่อมาคำว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมมีความหมายมากขึ้น เมื่อมันถูกนำไปกล่าวถึง การขยายตัวของมหาอำนาจด้านอุตสาหกรรมที่ขยายอำนาจเกินขอบเขตดินแดนของตน โดยเป็นการกล่าวถึงนโยบายต่างประเทศโดยทั่ว ๆ ไป เมื่อมีการแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มในการขยายตัวในแง่ของการทหาร การเมือง ดินแดน และเศรษฐกิจ ลัทธิจักรวรรดินิยมมีความหมายถึงนโยบายอาณานิคมของฝรั่งเศส และการทำทลายทางทหารต่อเยอรมนีและอังกฤษ นโยบายจักรวรรดินิยมของอังกฤษและการรักษาติแบบก้าวร้าว หรือนโยบายอาณานิคมของเยอรมนีและลัทธิทางการเมืองการทหารของรัสเซีย หรือการขยายตัวของรัสเซียเข้าไปในคาบสมุทรบอลข่าน และเอเชีย ทลอคจนลัทธินิยมสลาฟ (Pan Slavism) ของรัสเซีย

คำจำกัดความที่ขยายมากขึ้นของลัทธิจักรวรรดินิยมเกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนศตวรรษ (คริสต์ศตวรรษที่ 19 - คริสต์ศตวรรษที่ 20) นักวิจารณ์แบบสังคมนิยมและพวกนิยมนมาร์กซ์ (Marxists) ซึ่งจำกัดการใช้ขอบเขตของคนเมื่อมีการโต้แย้งถึงสถานการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจและผูกมัดสิ่งนี้เข้ากับขั้นตอนของพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมนิยม ตัวแทนที่มีชื่อเสียงที่สุดของการตีความแบบนี้คือวลาดีมีร์ อิลยิช เลนิน (Vladimir Ilyich Lenin) ซึ่งเลนินเองก็ทราบถึงความหมายหลายคำของคำนี้เมื่อเขาเปรียบเทียบการลงทุนภายนอกประเทศ (การส่งออกเงินทุน) ของฝรั่งเศสว่าเป็นลัทธิจักรวรรดินิยมที่ซุครีก หรือเมื่อเขากล่าวถึงการปกครองในจักรวรรดิของซาร์ (Czar) ที่ใช้ลัทธิทางการเมืองการทหารหรือลัทธิจักรวรรดินิยมแบบศักดินาที่ทำให้พวกรัสเซีย 70 ล้านคนปกครองพวกที่ไม่ใช่รัสเซีย 100 ล้านคน แต่ตามการตีความทางประวัติศาสตร์ของพวกมาร์กซิสต์แล้ว ลัทธิจักรวรรดินิยมได้บรรลุถึงพัฒนาการขั้นสุดยอด และจะเริ่มทำลายตัวของมันเอง ซึ่งเลนินเรียกว่าลัทธิจักรวรรดินิยมทุนนิยม (Capitalist Imperialism) เพราะการรับเอาการผลิตที่มากเกินไป และการกำหนดของเงินทุนส่วนเกิน ซึ่งทำให้ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบทุนนิยมจะต้องมุ่งหาคาตลาดใหม่ ๆ และการลงทุนในพื้นที่ใหม่ เพื่อมิให้เกิดการหยุดชะงักเพราะความมากเกินไปของทุน ลัทธิจักรวรรดินิยมในรูปแบบนี้ เลนินเห็นว่ามียลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอุตสาหกรรมและอาณานิคมแอฟริกาและเอเชีย และระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประเทศจักรวรรดินิยมเอง เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น เลนินคิดว่าจุดศูนย์กลาง

ของลัทธิจักรวรรดินิยมได้เปลี่ยนจากอาณานิคมมาสู่ยุโรป ซึ่งเขาเชื่อว่าการต่อสู้ที่เกิดขึ้นเพื่อ
การแบ่งดินแดนในยุโรป ¹

เป็นที่น่าสงสัยว่าคำว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมนั้นควรจะนำมาใช้กันหรือไม่ ริชาร์ด
คอบเนอร์ (Richard Koebner) ศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์ผู้ล่วงลับไปแล้วใน ค.ศ.
1958 ได้ทำการสอบสวนที่มาของคำและการใช้ในรูปแบบต่าง ๆ เขาพบว่าความหมายที่
ยอมรับนั้นเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในช่วงของระยะเวลา จนถึงช่วงเปลี่ยนศตวรรษเป็น
คริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมนิยมอังกฤษจอห์น แอทกินสัน
ฮอบสัน (John Atkinson Hobson ค.ศ. 1858 - 1940) ให้ความหมายของคำนี้ใน
แง่การเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งนับจากนั้นมามีความหมายแบบนี้ การเปลี่ยนแปลงในแง่
อุดมคติก็เกิดขึ้น ซึ่งคอบเนอร์ย้ำว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในอังกฤษระหว่างและหลัง
สงครามบัวร์ ²

2. ขอบเขตด้านเวลา

นโยบายแผ่ขยายอำนาจซึ่งประเทศมหาอำนาจอุตสาหกรรมดำเนินการใน 2
ทศวรรษหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 อาจเรียกได้ว่าเป็นลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่าง
(Classical Imperialism) เพื่อที่จะแยกออกจากลัทธิจักรวรรดินิยมของสมัยอื่น และ
เพื่อชี้ให้เห็นว่ามันเป็นลักษณะสำคัญของสมัยนั้น โดยทั่วไปแล้ว นักประวัติศาสตร์มีความเห็น
ว่ายุคของลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างหรือลัทธิจักรวรรดินิยมสมัยใหม่ (Modern
Imperialism) เริ่มระหว่าง ค.ศ. 1880

ค.ศ. 1885 นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของลัทธิจักรวรรดินิยมสมัยใหม่ ปีนี้เป็นปีที่
การประชุมที่เบอร์ลินสิ้นสุดลง และการแก่งแย่งในแอฟริกาดูเหมือนว่าจะสงบ ตัวอย่าง
เช่น คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี ซอลสเบอรีที่กล่าวใน ค.ศ. 1891 ว่า "เมื่อเขา
(ซอลสเบอรี) จากกระทรวงการต่างประเทศใน ค.ศ. 1880 ไม่มีใครคิดถึงแอฟริกา
แต่เมื่อเขากลับไปกระทรวงการต่างประเทศใน ค.ศ. 1885 ประเทศต่าง ๆ ในยุโรป
เกือบทะเลาะวิวาทกันในเรื่องของการไคล้สิทธิในส่วนต่าง ๆ ของแอฟริกา" ความคิดที่

เป็นที่ยอมรับกันว่า การแบ่งแอฟริกาและการผนวกเกาะต่าง ๆ ในแปซิฟิกเป็นเหตุการณ์
ที่เด่นที่สุดของลัทธิจักรวรรดินิยม เกิดขึ้นจากการประชุมที่เบอร์ลิน ค.ศ. 1884 -
1885 นั้นเอง

อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบันได้สรุปว่าความคิดนี้ไม่ถูกต้อง
ในชั้นแรกเขากำหนด ค.ศ. 1882 เป็นจุดเริ่มต้นของการแข่งขันของมหาอำนาจ โดยยก
ตัวอย่างการยึดครองอียิปต์ในเดือนกรกฎาคมของปีนั้น และการให้สัตยาบันสนธิสัญญา
บราซิล - มาโกโก (Brazza-Makoko Treaty) โดยฝรั่งเศสในเดือนพฤศจิกายน
ค.ศ. 1882 ซึ่งจุดการต่อสู้เพื่อแย่งชิงคองโก และเมื่อไม่นานมานี้วันเริ่มต้นของลัทธิ
จักรวรรดินิยมสมัยใหม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงย้อนหลังไปอีก 3 ปีสู่ ค.ศ. 1879 เมื่อการ
แข่งขันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในแอฟริกาตะวันออกถึงขีดสุด แม้แต่นักประวัติศาสตร์
ซึ่งเห็นว่าลัทธิจักรวรรดินิยมมีรากฐานมาจากสาเหตุทางเศรษฐกิจและสังคม ต่างก็ยอมรับ
ว่า ค.ศ. 1879 - 1882 เป็นช่วงที่ประเทศมหาอำนาจในยุโรปรู้สึกว่าคุณสมบัติจาก
สถานการณ์ให้แสวงหาอาณานิคม เพื่อเป็นเครื่องบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาภายใน
ประเทศ

จุดที่เป็นที่โต้แย้งกันมาก คือ ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างสิ้นสุดลงเมื่อไหร่
ถ้าลัทธิจักรวรรดินิยมได้รับการวิเคราะห์ว่าเป็นการครอบงำค่านการ เมืองและดินแดนด้วย
มหาอำนาจค่านอุตสาหกรรมเหนืออาณานิคมและดินแดนถึงอาณานิคมของโลก ดังนั้นสงคราม
โลกครั้งที่ 1 อาจวินิจฉัยได้ว่าเป็นเวลาสำหรับการสูญสลายของมัน เพราะผลของสงคราม
โลกครั้งที่ 1 ที่มีต่อโลก ทำให้ลัทธิจักรวรรดินิยมสูญเสียคุณลักษณะเด่นของยุคสมัย สิ่งนี้ไม่
ได้หมายความว่าลัทธิจักรวรรดินิยมจะปลาดสนากการไปจนหมดสิ้นเมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 1
ตรงกันข้าม ทั้งจักรวรรดิอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสกลับเพิ่มขนาดขึ้นภายหลังสงคราม
ความคิดเรื่องจักรวรรดิฝรั่งเศส (Empire Français) เป็นที่แพร่หลายในฝรั่งเศส
ซึ่งในที่สุดอาณานิคมเริ่มให้ผลตอบแทนค่านเศรษฐกิจ จักรวรรดิอาณานิคมของอิตาลีบรรลุถึง
จุดสูงสุดภายใต้มุสโสลินี ในทางตรงกันข้าม จักรวรรดิอังกฤษกลับเริ่มการเปลี่ยนแปลงของ

มันไปสู่การเป็นเครือจักรภพ (Commonwealth of Nations) ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 - สงครามโลกครั้งที่ 2 การเร่งปลดปล่อยอาณานิคมของอังกฤษในแอฟริกาและเอเชียมีมากขึ้นภายหลัง ค.ศ. 1945 และหลังจาก ค.ศ. 1945 ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างก็ได้สูญหายไป

แต่ลัทธิจักรวรรดินิยมในความหมายทั่ว ๆ ไปของการสร้างจักรวรรดิ การขยายอำนาจของประเทศมหาอำนาจเหนือประเทศเพื่อนบ้านที่อ่อนแอ ยังคงมีอยู่ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ดังนั้นเมื่อเลนินกระชับอำนาจของโซเวียตในรัสเซีย จักรวรรดิโซเวียตก็แผ่ขยายด้วยการสูญเสียของประเทศเพื่อนบ้าน และต่อมาด้วยการสูญเสียของมหาอำนาจจักรไรซ์ที่ 3 (the Third Reich) และของประเทศทางยุโรปตะวันออก

การตีความหมายแบบมาร์กซิสต์ - เลนินิสต์ (Marxist - Leninist) นั้น ลัทธิจักรวรรดินิยมบรรลุถึงจุดสุดขั้วระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ไม่ใช่เป็นจุดยุติซึ่งระหว่างนั้นความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างมหาอำนาจนำไปสู่การกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรง เลนินมีความเห็นว่าเป็นการต่อสู้เพื่อการแบ่งแยก (จักรวรร) ดินแดนของโลกอีกครั้ง และเป็นผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของลัทธิจักรวรรดินิยม และจะจบลงด้วยการทำลายตัวเองของลัทธิจักรวรรดินิยม และชัยชนะของการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ อย่างไรก็ตาม ลัทธิจักรวรรดินิยมไม่ได้สลายตัวหลังจากสงคราม เมื่อลัทธิจักรวรรดินิยมแบบทุนนิยมยังคงดำรงอยู่แม้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นายนิคิตา ครุชเชฟ (Nikita Khrushchev) ผู้นำโซเวียตจะนำทฤษฎีของการอยู่ร่วมกันโดยสันติ (Thesis of Peaceful Coexistence) ระหว่างค่ายสังคมนิยมและค่ายทุนนิยม ซึ่งลัทธิจักรวรรดินิยมแบบทุนนิยมจะถูกทำลายในที่สุดด้วยอำนาจที่เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอและแน่นอนของระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม และการถึงจุดพอใจของระบบสังคมแบบคอมมิวนิสต์ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทฤษฎีของเลนิน แต่ลัทธิจักรวรรดินิยมยังคงดำรงอยู่ ดังนั้นพวกมาร์กซิสต์จึงเชื่อว่าเป็นเพราะการดำรงอยู่สืบต่อไปของค่ายทุนนิยมนั่นเอง ³

3. ลัทธิจักรวรรดินิยมที่ไม่เป็นแบบแผน (Informal Imperialism)

เมื่อไม่นานมานี้ ปัญหาเรื่องจุดเริ่มต้นของลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างได้รับการร้อยพันชิ้นมาอีก ด้วยการศึกษาและการยอมรับคำว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมที่ไม่เป็นแบบแผน คำคำนี้ได้รับการนำมาใช้โดยชาร์ลส์ ไรล เฟย์ (Charles Ryle Fay) ใน ค.ศ. 1934 ด้วยความคิดเห็นที่แตกแยกไปจากงานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นที่ยอมรับของทศวรรษที่ 1920 และ 1930 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจักรวรรดิอังกฤษ ตามความคิดเห็นในช่วงระยะนี้ ชาวอังกฤษในยุคต้นและกลางสมัยวิกตอเรีย (Victorian age) มีความรู้สึกเป็นเฉยและต่อต้านจักรวรรดิอาณานิคมซึ่งเขาเห็นว่าเป็นมรดกสืบทอดมาจากคริสต์ศตวรรษที่ 18 และจากผลของสงครามนโปเลียน นักทฤษฎีในเวลานั้นซึ่งนิยามลัทธิเสรีนิยมทางการเมืองและโฆษณาการค้าเสรีมีความเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นและไม่น่าพึงปรารถนาที่จะคงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองแม่และอาณานิคมเกินขอบเขตที่จำเป็น การให้รัฐบาลที่มีความรับผิดชอบแก่อาณานิคมของชาวนิวซาว การแยกตัวที่ละชั้นตอนของอาณานิคมจากเมืองแม่ได้รับการจัดเตรียมอย่างจริงจัง ความสัมพันธ์ที่ประสบผลสำเร็จกับอาณานิคมอื่น ๆ ได้ดำเนินไปด้วยการใช้หลักการการค้าเสรี ซึ่งรัฐบาลเมืองแม่จะแทรกแซงเฉพาะเมื่อได้รับการขอร้องจากผู้มีอำนาจหน้าที่ในอาณานิคม

การวิจารณ์ของเฟย์ต่อความคิดเห็นแบบนี้ได้รับการสนับสนุนจากจอห์น กาลลาเกอร์ (John Gallagher) และโรนัลด์ โรบินสัน (Ronald Robinson) ในบทความเรื่อง "The Imperialism of Free Trade" ที่ได้รับการตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1953 นักประวัติศาสตร์ทั้งสองได้อธิบายถึงนโยบายจักรวรรดิของยุคต้นและกลางสมัยวิกตอเรียว่าเป็นลัทธิจักรวรรดินิยมที่มีแบบแผน (Formal Imperialism) ซึ่งมีจุดมุ่งเน้นในการผนวกและยึดครองดินแดนอาณานิคม และลัทธิจักรวรรดิที่ไม่เป็นแบบแผน (Informal Imperialism) ซึ่งมีจุดประสงค์ในการขยายอิทธิพลด้วยการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในดินแดนซึ่งความเหนือกว่าทางการเมืองเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น นักประวัติศาสตร์ทั้งสองให้เหตุผลว่า การสรุปที่ตัดสินเป็นประจำเรื่องนโยบายจักรวรรดิที่มีการค้าเสรีว่า "ค้าแต่ไม่ปกครอง" (trade not rule) ควรจะเปลี่ยนเป็น "ค้าด้วยการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการ

ถ้าทำได้ คำช่วยการปกครองเมื่อจำเป็น” (trade with informal control if possible; trade with rule when necessary) ถ้าลัทธิจักรวรรดินิยมที่เป็นแบบแผนและไม่เป็นแบบแผน (การค้าเสรี) เป็นลักษณะสำคัญของนโยบายจักรวรรดิอังกฤษตลอดสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 แล้ว ค.ศ. 1880 ก็ไม่อาจเป็นที่ยอมรับได้ว่าเป็นเส้นแบ่งที่แท้จริงระหว่างยุคสมัยที่ได้รับการอธิบายอย่างผิด ๆ ว่าเป็นยุคต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม และเป็นยุคของการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม

ทฤษฎีนี้ขัดแย้งความคิดเรื่องการขาดตอนในนโยบายจักรวรรดิของอังกฤษ และกลับย่ำถึงความสืบเนื่องของมัน บทความของกาลลาเกอร์และโรบินสันจุดการโต้แย้งสืบมาจนทุกวันนี้ ทฤษฎีของนักประวัติศาสตร์ทั้งสองได้รับทั้งการสนับสนุนและการคัดค้าน ดูเหมือนการใช้คำว่าลัทธิจักรวรรดินิยมที่ไม่เป็นแบบแผนจะสร้างปัญหาขึ้นมากกว่าที่จะแก้ปัญหา เพราะมันไม่แสดงถึงการแบ่งที่ชัดเจน และมีความหมายเหมือนกับการฟังพาดูในรูปแบบใดก็ตาม ดังนั้นทฤษฎีนี้จึงคลุมเคลือมาก ⁵

นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันคือโทมัส กรีเออร์ (Thomas H. Greer) มีความเห็นว่าลัทธิจักรวรรดินิยมไม่ได้หมายความถึงอาณานิคมเสมอไป การบังคับควบคุมสามารถเป็นทั้งแบบไม่เป็นทางการและเป็นทางการ ในความเป็นจริง ผู้เชี่ยวชาญทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองชอบการควบคุมแบบไม่เป็นทางการมากกว่า เพราะประหยัดค่าใช้จ่ายกว่าและทำให้ประเทศสามารถหลีกเลี่ยงการเสี่ยงและความรับผิดชอบหลายประการ ก่อน ค.ศ. 1870 อังกฤษซึ่งมีกำลังทางนาวิกเรือเงินที่เหนือกว่ามีความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะในการรักษาอธิปไตยทางเศรษฐกิจในต่างประเทศ ความสัมพันธ์ทั้งอย่างไม่เป็นทางการและเป็นทางการได้รับการร้อยประสานกันเป็นเพียงจักรวรรดิเดียว ซึ่งจุดประสงค์หลักคือการรุกทางการค้าและการครอบงำ อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมเป็นเรื่องรองลงมา ยุทธศาสตร์ค่านิยมจักรวรรดิของอังกฤษเป็นเรื่องสมำเสมอ คือ คำช่วยการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการ ถ้าเป็นไปได้ และคำช่วยกฎเกณฑ์เมื่อจำเป็น

กรีเออร์กล่าวว่าเมื่อรัฐที่แข่งขันกันเริ่มทำพยายออภินิหารทางเศรษฐกิจของอังกฤษ

ในดินแดนบางแห่ง อังกฤษจึงตอบโต้ด้วยการแสวงหา การจัดการ และการถือกันอย่างเป็นทางการ ตั้งนั้นหลังจาก ค.ศ. 1870 กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษแสวงหาสิทธิทางสนธิสัญญา เขตผลประโยชน์และอาณานิคม ทั้งเยอรมนี อิตาลี และประเทศในยุโรปอื่น ๆ ก็เข้าร่วมในกิจกรรมแบบเดียวกัน ทุกประเทศใช้อุบายต่าง ๆ ในการเรียกร้องสิทธิหรือข้อได้เปรียบ และใช้การข่มขู่หรือกำลังทางทหาร เป็นเครื่องสนับสนุนความพยายามของประเทศที่คอยพัฒนาทั้งในเอเชียและแอฟริกาหมดหนทางต่อต้านการรุกไล่นี้ เช่นเดียวกับกรณีของการเผชิญหน้ากันระหว่างยุโรปและประเทศที่ไม่อยู่ในโลกตะวันตก ชาวยุโรปมีความได้เปรียบในแง่จุดประสงค์ของการรุกราน การจัดการที่เหนือกว่าและวิทยาการที่ก้าวหน้ามากกว่า⁶

แม้จะมีการใช้คำว่าลัทธิจักรวรรดินิยมที่ไม่เป็นแบบแผนที่ความหมายคลุมเครือ และเป็นการใช้โดยไม่มีหลักเกณฑ์มากหรือน้อยในปัจจุบันนี้ ผู้ที่สนับสนุนคำคำนี้มาตั้งแต่ต้น เช่น โรบินสันและกาลลาเกอร์ก็ได้ทอคิดถึงการใช้นี้โดยทางอ้อม ในหนังสือเรื่อง *Africa and the Victorians* ที่เป็นผลงานของนักประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ที่ได้รับการเผยแพร่ใน ค.ศ. 1961 เขาได้รับเอาแนวความคิดของลัทธิจักรวรรดินิยมที่ให้ความหมายส่วนใหญ่ในแง่การเมือง คำจำกัดความที่จำกัดอยู่เฉพาะการเมืองอำนาจเหนือกว่าด้านการเมืองและดินแดน เป็นสิ่งที่แน่นอนกว่าคำที่ยืดหยุ่นและไม่แน่นอน เช่นคำว่าลัทธิจักรวรรดินิยมที่ไม่เป็นแบบแผน

แนวความคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากนักวิจารณ์ในสมัยของลัทธิจักรวรรดินิยมเมื่อประชาชนรู้สึกว่ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นปรากฏการณ์สากลระหว่างชาติ ในหนังสือชื่อ *World Politics* ซึ่งพิมพ์ใน ค.ศ. 1900 นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันชื่อ พอล ซามูเอล โรนซ์ (Paul Samuel Reinsch) อธิบายถึงลัทธิจักรวรรดินิยมว่าเป็นความปรารถนาที่จะควบคุมส่วนพื้นผิวของโลกทราบเท่าที่พลังและโอกาสของชาติจะอำนวย ในทำนองเดียวกัน ใน ค.ศ. 1901 นักเสรีนิยมชาวเยอรมันชื่อ ฟรีดริช วิลเฮล์ม ฟอรัสเตอร์ (Friedrich Wilhelm Foerster) ได้สรุปว่ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นทฤษฎีทางการเมือง

ซึ่งมีจุดมุ่งที่การได้ครอบครองดินแดนใหม่ ๆ ที่อาจแสวงหาผลประโยชน์เพื่อการสะสมพลังงานของอุตสาหกรรมใหญ่ โดยการบังคับดินแดนใหม่ ๆ และทำการขูดรีดชนเชื้อชาติที่อ่อนแอกว่า และด้วยจุดประสงค์นี้ ชาติต่าง ๆ จึงใช้พลังงานทางการทหารมากเท่าที่จะสามารถทำได้ เพื่อที่จะไม่บรรลุถึงเป้าหมายซ้ำเกินไปในขั้นตอนของการแบ่งสรรปันส่วนพื้นผิวโลกอีกครั้งหนึ่ง นักประวัติศาสตร์เสรีนิยมชาวอังกฤษคือ จอร์จ พีบอดี กูช (George Peabody Gooch) มีความเห็นว่าลัทธิจักรวรรดินิยมนั้นไม่เพียงแต่การครอบงำชาติอื่น ๆ เท่านั้น แต่จะต้องมีการผนวกดินแดนอาณานิคมในเขตศูนย์สูตร

4. เส้นเขตแดนของลัทธิจักรวรรดินิยม

เมื่อวิเคราะห์ประเภทของลัทธิจักรวรรดินิยม เกณฑ์ของการครอบงำทางการเมืองและดินแดนในระยะยาวที่มีประสิทธิภาพของกลุ่มที่ใหญ่กว่าเหนือกลุ่มอื่น ๆ น่าจะเป็นสิ่งที่จำเป็นในการพิจารณา และเมื่อวิเคราะห์ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่าง หลักเกณฑ์ของการครอบงำทางการเมืองและดินแดนที่มีประสิทธิภาพเป็นระยะเวลายาวนานของชาติที่มีความเจริญก้าวหน้าทางการสูงเหนือชาติที่มีความเจริญก้าวหน้าต่ำกว่า เช่น อาณานิคมและกึ่งอาณานิคม (semi - colonies) ควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น

ลัทธิจักรวรรดินิยมทั้งสองรูปแบบเกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1880 และระหว่างปีที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914 - 1918) กลุ่มที่ 1 (การครอบงำโดยกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม) แสดงออกในจุดมุ่งหมายในการทำสงครามของคู่สงครามทั้งฝ่ายพันธมิตร (อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย อิตาลี ฯลฯ) และฝ่ายมหาอำนาจกลาง (เยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการี ฯลฯ) ระหว่าง ค.ศ. 1914 - 1918 กลุ่มที่ 2 กล่าวถึงการผนวกอาณานิคมโดยมหาอำนาจยุโรป สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น เส้นแบ่งเขตแดนที่ใช้ในคำจำกัดความของลัทธิจักรวรรดินิยมที่ซับซ้อนเช่นของจักรวรรดิออกโตมัน ของมหาอำนาจยุโรป การครอบครองดินแดนของชนชาติอื่นของจักรวรรดิออกโตมันคือลัทธิจักรวรรดินิยม หรืออย่างน้อยก็คือลัทธิจักรวรรดินิยมบางส่วน แต่การที่จักรวรรดิออกโตมันพึ่งพามหาอำนาจยุโรปด้านวิชาการและด้านการเงินไม่ใช่ลัทธิจักรวรรดินิยม กรณีเหล่านี้ อาจนำไปสู่ลัทธิจักรวรรดิ-

นิยมเพราะความไม่เท่าเทียมกันค่านอำนาจ แต่ก็ไม่จำเป็นที่จะนำไปสู่ลัทธิจักรวรรดินิยม เช่นกัน ?

การอธิบายเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยมหลาย ๆ แบบสามารถนำมารวบรวมเข้าด้วยกันเป็น 3 หัวข้อคือ

1. คำนการเมือง - ประวัติศาสตร์
2. ค่านชาติและค่านสังคม - จิตวิทยา
3. ค่านเศรษฐกิจ

สองหัวข้อแรกคือการรวบรวมสาเหตุและแรงผลักดันจากการสังเกตที่สามารถพิสูจน์ได้อย่างง่ายดาย ส่วนหัวข้อที่ 3 นำการศึกษาค่านลัทธิและโครงสร้างที่สามารถพิสูจน์ได้เพียงบางส่วนจากประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม เป็นความจำเป็นที่จะต้องศึกษาทุก ๆ ด้าน เพราะมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน

1. ความพยายามหาคำจำกัดความของลัทธิจักรวรรดินิยมจากค่านการเมือง - ประวัติศาสตร์

1.1 ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประวัติศาสตร์อาณานิคมของยุโรป

คำว่าลัทธิจักรวรรดินิยมที่ไม่เป็นแบบแผนซึ่งเพย์ โรบินสัน และกาลลาเกอร์ นำมาใช้สำหรับการชี้บ่งลักษณะนโยบายอาณานิคมของอังกฤษระหว่าง ค.ศ. 1815 - 1914 นั้นชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญของการต่อเนื่องในประวัติศาสตร์อาณานิคมของยุโรป นับตั้งแต่การค้นพบทวีปใหม่ ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 มหาอำนาจยุโรปต่างก็ได้ครอบครองและพบอาณานิคมครั้งแล้วครั้งเล่า ช่วงระยะระหว่างการค้าซึ่งอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 15 จนถึงสมัยปลดปล่อยอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 20 อาจพิจารณาได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่ง และ ค.ศ. 1880 เป็นเพียงจุดหักเหในท่ามกลางจุดหักเหอื่น ๆ ขั้นตอนนี้โดยทั่วไปแล้วเปรียบกับการขยายอารยธรรมและประเพณีของยุโรปไปทั่วโลก

จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ การทำให้โลกกลายเป็นโลกของยุโรป

(Europeanization) นั้นเป็นแบบอย่างของการติดต่อและการขัดแย้งกันระหว่างอารยธรรม 2 แบบ และมันมาในรูปแบบของคลื่นลูกใหญ่ 3 กระแส ดังนี้

ก. ยุคแห่งการค้นพบ (The Age of Discovery) ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15 - 16 ซึ่งนับเป็นครั้งแรกและเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ลักษณะสำคัญคือความกระตือรือร้นที่จะสำรวจและผจญภัยเพื่อแสวงหาโลหะที่มีค่าและเครื่องเทศ แรงเร่งเร้าด้านการเผยแพร่ศาสนาและความปรารถนาที่จะหาเสรีภาพทางศาสนา

ข. ยุคของลัทธิพาณิชย์นิยม (The Age of Mercantilism) ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17 - 18 ซึ่งเกิดสงครามอาณานิคมหลายครั้งระหว่างมหาอำนาจยุโรป และแรงกระตุ้นที่สำคัญคือ การสะสมความร่ำรวยด้านวัตถุ

ค. ยุคของลัทธิจักรวรรดินิยม (The Age of Imperialism) ซึ่งเป็นยุคที่แรงกระตุ้นทั้งในค่านิยมเศรษฐกิจและค่านิยมที่ไม่เกี่ยวกับเศรษฐกิจในการแสวงหาและการยึดครองดินแดนกลายเป็นปัจจัยรวมกัน

การวางพื้นฐานโดยทั่วไปของเศรษฐกิจโลกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 อยู่ที่ขั้นตอนทั้งหมดนี้ อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจของโลกตะวันตกอาจเปลี่ยนแปลงตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 และ 16 โดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของระบบอุตสาหกรรมและการพัฒนาการของลัทธิทุนนิยมในยุโรปซึ่งแผ่ขยายไปทั่วโลก ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ถ้าปราศจากกระแสคลื่นที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น 2 กระแส

พวกที่สนับสนุนการขยายตัวไปทั่วโลกไม่ใช่รัฐบาลหรือรัฐ แต่เป็นนักล่าอาณานิคม พ่อค้า นักบุกเบิก และนักผจญภัยจำนวนหมื่นจำนวนแสนซึ่งเป็นพลังส่วนเกินของยุโรป และเผยแพร่อารยธรรมเบื้องต้นไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับกระแสของการแสวงหาอาณานิคมที่มีมาก่อน บทบาทของรัฐเพิ่มมากขึ้นหลังจาก ค.ศ. 1880⁸

1.2 การต่อต้านทาสและการจัดตั้งอาณานิคม

หลังจาก ค.ศ. 1880 รัฐบาลของประเทศในยุโรปเริ่มกำราบลัทธิจักรวรรดิ-

นิยมแบบการค้าและการผจญภัยแบบเสี่ยงโชคที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัว โดยการยึดเอาบริษัทในอาณานิคมที่ได้รับกฏบัตร ตัวอย่างเช่น รัฐบาลอังกฤษยึด The Imperial British East Africa Company และ The Royal Niger Company และรัฐบาลเยอรมันยึด The German Company for South West Africa และ The German East Africa Company อย่างไรก็ตาม กระบวนการนี้เริ่มขึ้นนับเป็นเวลา 10 ปีก่อน ค.ศ. 1880 โดยผ่านทางกรรมาธิการมีทาสซึ่งเป็นข้อเรียกร้องของขบวนการเพื่อนมนุษย์ธรรมและได้รับการอนุมัติจากที่ประชุมใหญ่แห่งเวียนนา (Congress of Vienna) ใน ค.ศ. 1815 ตามคำขอร้องของอังกฤษ

ในขณะที่การต่อสู้เพื่อต่อต้านการค้าทาสที่ผิดกฎหมายไม่ได้นำไปสู่การปิดครองอาณานิคมทั้งหมดอย่างทันที แต่เป็นการนำไปสู่การสถาปนาฐานทัพตลอดฝั่งแอฟริกา ซึ่งราชนาวิอังกฤษสามารถตรวจค้นเรือเพื่อหาทาส และนำไปสู่การสร้างโรงพยาบาลและสถานีของพวกมิชชันนารี ซึ่งพวกนิโกรที่ได้รับการปลดปล่อยจากการกักกันและจากเรือบรรทุกทาสจะได้อพยพขึ้น คังเช่นใน ค.ศ. 1787 บริษัทเซียร์ราเลโอน (Sierra - Leone Co.) ซึ่งเป็นบริษัทที่บุญญาได้สร้างสถานีบนฝั่งตะวันตกของแอฟริกาสำหรับคนผิวดำที่ได้รับการส่งจากอเมริกาให้กลับถิ่นฐานเดิม ใน ค.ศ. 1807 เมื่อรัฐบาลอังกฤษห้ามการค้าทาส สถานีดังกล่าวก็ถูกรัฐบาลอังกฤษยึดครอง และได้กลายเป็นคราวน์ โคลนีย์ (Crown Colony) แห่งแรกของอังกฤษในแอฟริกาตะวันตก และใช้เป็นสถานที่สำหรับรับการขนส่งทาสซึ่งราชนาวิอังกฤษจับได้ ใน ค.ศ. 1816 ชาวอเมริกันได้จัดตั้งสมาคมอาณานิคม (Colonial Society) เพื่อการฟื้นฟูบูรณะชาวอเมริกัน - นิโกรในแอฟริกาตะวันตก อีก 4 ปีต่อมาสมาคมนี้ได้จัดตั้งถิ่นฐานทางชายฝั่งแอฟริกาตะวันตกซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางของไลบีเรีย (Liberia) และประเทศเอกราชใน ค.ศ. 1847 เมื่อมีประกาศปลดปล่อยทาสสำหรับอาณานิคมของอังกฤษทั้งหมดใน ค.ศ. 1833 ชาวบัวร์ซึ่งอยู่ในแถบแหลมกู๊ดโฮป (Cape Country) คิดว่าการคว่ำงออยู่ของพวกเขาขึ้นอยู่กับการใช้แรงงานทาสก็อพยพเข้าไปอยู่ทางตอนในของแอฟริกา และสถาปนารัฐอิสระโอเรนจ์และรัฐทรานสวาลขึ้น

ปรากฏการณ์เหล่านี้คือตัวอย่างของการสถาปนาอาณานิคมหรือการปักหลักอาณานิคมอันเป็นผลลัพธ์ของการแทรกแซงค้ำหนุนมนุษยธรรมของรัฐบาลอังกฤษและสมาคมการค้าต่าง ๆ แม้จะมีข้อกล่าวหาจากคนบางกลุ่มในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝรั่งเศสว่าอังกฤษมีแรงกระตุ้นค้ำหนุนธุรกิจที่ชั่วร้ายในการสถาปนาอาณานิคมดังกล่าว และทาสที่ได้รับการปลดปล่อยไม่ควรจะถูกนำมาใช้เป็นแรงงานในการเพาะปลูกเพื่อผลิตสินค้าสำหรับตลาดยุโรป แต่ในความเป็นจริง รัฐบาลอังกฤษได้จ่ายเงินจำนวนมากเพื่อต่อสู้กับการค้าทาสที่ผิดกฎหมาย หังยินยอมจ่ายเงินสตีให้สเปนและโปรตุเกสเพื่อให้ทั้งสองประเทศประกาศยกเลิกการค้าทาส เซบิลาเลโอนซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานอาณานิคมกลับนำการชกาคุลย์มาให้การจ่ายเงินทดแทนแก่ผู้ที่ตั้งถิ่นฐานในอาณานิคมของอังกฤษสูงถึง 20 ล้านปอนด์สเตอร์ลิงใน ค.ศ. 1833 ส่วนเรือที่ใช้ลาคตะวันออกตามชายฝั่งแอฟริกา มีจำนวนถึง 24 ลำใน ค.ศ. 1850 อันเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายของชาวอังกฤษมาก รวมทั้งการทำสัญญา 50 ฉบับกับหัวหน้าเผ่าชาวพื้นเมืองแอฟริกัน ซึ่งรัฐบาลอังกฤษต้องจ่ายเงินตอบแทนอย่างสูงสำหรับการยกเลิกการส่งออกทาส

ความรู้สึกร่วมกันเป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิบัติที่เลวร้ายต่อชาวพื้นเมืองนิวคัมได้รับการกระตุ้นก่อนสมัยปลดปล่อยอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเริ่มเกิดขึ้นในอังกฤษในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 อุดมคติค้ำหนุนมนุษยธรรมและความปรารถนาที่จะแก้ไขความผิดที่เท่ากับคนนิวคัมนั้นปรากฏในรายงานของคณะกรรมการค้นหาข้อเท็จจริงซึ่งเสนอต่อสภาสามัญ (House of Commons) ใน ค.ศ. 1837 เรื่องสถานการณ์ของชาวพื้นเมืองในจักรวรรดิ ซึ่งมุ่งที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่และระดับการศึกษาของชาวพื้นเมืองมากขึ้น⁹

1.3 ภาระหน้าที่ทางศาสนาและการสถาปนาอาณานิคม

งานของมิชชันนารีซึ่งก่อสร้างและรักษาสถานเพื่อรับและดูแลพวกที่เคยเป็นทาสมาก่อน ตลอดจนผลที่ได้รับไม่ใช่เป็นไปในแง่ศาสนา แต่เป็นในแง่ทางโลกซึ่งได้กลายเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานและก่อนสถานการณ์แบบลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่าง งานของพวกมิชชันนารี

และการสอนชาวพื้นเมืองเรื่องอารยธรรมยุโรปนับว่าเป็นเรื่องเดียวกัน มันไม่เป็นการเพียงพอที่จะสอนเฉพาะเรื่องศาสนาให้กับคนผิวดำ พวกเขาจะต้องได้รับการสอนให้รู้จักการทำเลี้ยงชีพ การเพาะปลูกและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของเขา ซึ่งเป็นก้าวแสวงหาวิถีการที่ทำให้ชาวผิวดำปักหลักฐานและดำเนินชีวิตได้อย่างปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย

เหมือนกับที่นักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส อังรี บรันชวิก (Henri Brunschwig) ได้กล่าวไว้ว่า การค้าที่เจริญที่ถูกกฎหมายควรจะเข้ามาแทนที่การค้าทาสที่นำละอาย ความต้องการผลิตภัณฑ์น้ำมัน เช่น น้ำมันเครื่องจักรซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผลเนื่องจากการที่ยุโรปเปลี่ยนไปเป็นประเทศอุตสาหกรรม และมีผลในการสนับสนุนงานของพวกมิชชันนารีในแอฟริกาตะวันตกในระยะก่อน ค.ศ. 1860 เพราะทำให้ชนเผ่าต่าง ๆ มีรายได้จากการค้าน้ำมันปาล์มมากขึ้นกว่าการค้าทาส ซึ่งมีผลให้มีการค้าที่ถูกต้องตามกฎหมายและแสดงถึงความก้าวหน้าของรัฐบาลอังกฤษในการกำจัดการค้าทาส

มิชชันนารีและนักสำรวจที่ยิ่งใหญ่ เควิก ลิฟวิงสโตน เคยกล่าวเสมอว่า ศาสนา คำสอน และการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การค้าและอารยธรรมจะต้องไปพร้อม ๆ กัน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกมิชชันนารีและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นจากความพยายามของลิฟวิงสโตนที่จะปรับปรุงการขนส่งในดินแดนที่มีกิจกรรมของมิชชันนารีด้วยการสร้างถนน นำเรือกลไฟไอน้ำมาใช้ในทะเลสาบใหญ่ ๆ และสร้างทางรถไฟ ด้วยวิธีการเช่นนี้ การค้าโดยถูกต้องตามกฎหมายก็ก้าวหน้ายิ่งขึ้นและสภาพของการใช้ทาสเป็นกำลังแบกหามก็ผ่อนคลายลง

ภาระหน้าที่ในการสร้างเสริมอารยธรรมและการก่อตั้งโรงงานต่าง ๆ ในตอนต้นและกลางสมัยวิคตอเรียนนั้นไม่ได้มุ่งมันที่จะนำไปสู่การยึดครองอาณานิคม หรือถ้ามีการยึดครองก็จะเป็นแบบไม่เต็มใจนักและมีการสงวนท่าที ใน ค.ศ. 1861 บริเวณพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำไนเจอร์ซึ่งเป็นศูนย์กลางการส่งออกน้ำมันปาล์มก็ถูกครอบครองโดยรัฐบาลอังกฤษ เพราะว่ามีบริษัทการค้าที่นั่นมักจะมีเรื่องวิวาทกันเอง และอีก 4 ปีต่อมา สภาสามัญยังพิจารณาว่าเป็นการไม่ถูกต้องที่จะขยายความรับผิดชอบของรัฐบาลด้วยการ

ทำสนธิสัญญาใหม่ ๆ กับชาวพื้นเมือง เพราะจุดมุ่งหมายของนโยบายของอังกฤษในเวลานั้น คือสนับสนุนชาวพื้นเมืองให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อที่อังกฤษจะได้โอนการปกครองของรัฐบาลทั้งหมดให้แก่เขา บรรณวิภักดิ์เรียกลักษณะเช่นนี้ว่า ลัทธิอาณานิคมแบบต่อต้านอาณานิคม (Anti-Colonial Colonialism) และในเวลานั้นอังกฤษมีนโยบายเช่นนี้ ใน ค.ศ. 1852 คิสเรลียังเห็นว่า อาณานิคมเหล่านี้เป็นภาระหนักของอังกฤษและเขาหวังว่าอาณานิคมเหล่านี้จะได้รับความอับอายในเวลา 2 - 3 ปี

ผู้ที่กำหนดนโยบายอาณานิคมของอังกฤษในช่วงเวลานี้ไม่ได้เห็นความแตกต่างระหว่างจุดประสงค์ของพวกมิชชันนารีและผลประโยชน์ด้านการค้า (แต่ต่อมาในช่วงของลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่าง ความแตกต่างนี้จะเห็นเด่นชัดขึ้นและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งสองนี้ก็อยู่ในภาวะตึงเครียด แต่ไม่ถึงขั้นแตกหัก) ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบนี้สร้างขึ้นบนงานที่มุ่งรักษาสันติภาพของกลุ่มมิชชันนารี ความสัมพันธ์ระหว่างสันติภาพและจักรวรรดิเห็นได้ชัดในกรณีของยูกันดา ซึ่งที่แห่งนี้เองที่พยางค์ที่มีชื่อเสียงว่า "ธงติดตามการค้า" (Flag follows trade) ได้เปลี่ยนเป็น "ธงติดตามกางเขน (ศาสนาคริสต์)" (Flag follows the cross)

ยูกันดาเป็นดินแดนซึ่งงานของพวกมิชชันนารียุโรปประสบผลสำเร็จมากที่สุด สาเหตุประการแรกคือแถบนี้เป็นบริเวณที่มีพลเมืองหนาแน่นมากที่สุด และเป็นประเทศที่มีการพัฒนาทางวัฒนธรรมแล้ว ประการที่สองคือ ความก้าวหน้าของคณะผู้สอนศาสนาคริสต์ในแอฟริกาตะวันออก อย่างไรก็ตาม สมาคมของคณะมิชชันนารีไม่สามารถร่วมมือกันเพื่อให้ความพยายามของพวกเขาประสบผลอย่างเต็มที่ ตรงกันข้าม มันกลับมีการแข่งขันที่รุนแรงระหว่างสมาคมของพวกเขาซอลิด โพร เทสแทนท์ และนิกายอังกฤษ (Anglican) ซึ่งเป็นลักษณะของลัทธิจักรวรรดินิยม ในที่สุด มิชชันนารีหลาย ๆ คนก็เป็นเพียงนักชาตินิยมธรรมดา ๆ เท่านั้น บางสมาคมต้องการทำงานเฉพาะในอาณานิคมของเมืองแม่ของตน กังเช่น The Berlin Evangelical Missionary Society for East Africa ซึ่งคาร์ล ปีเตอร์ส เป็นผู้สนับสนุนให้ตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1886 เพื่อทำงานในแอฟริกาตะวันออก

ของเยอรมนีโดยเฉพาะ สมาคมมิชชันนารีของยุโรปมีแนวโน้มเอียงเข้าสู่อาณานิคมของเมืองแม่ อย่างไรก็ตาม มิชชันนารีจากสหรัฐอเมริกาที่มีบทบาทอยู่ทุกหนแห่ง

ในทศวรรษที่ 1980 มิชชันนารีอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมันมาถึงยูกันดา และในระยะเริ่มทศวรรษที่ 1990 บริษัทแอฟริกาตะวันออกของจักรวรรดิอังกฤษ (The Imperial British East Africa Company-IBEA Co.) ซึ่งบริหารยูกันดามาตั้งแต่เริ่มแรกก็อยู่ในภาวะที่ใกล้จะล้มละลายและเตรียมออกจากดินแดนนี้ สมาคมมิชชันนารีแห่งศาสนจักร (The Church Missionary Society) ได้จัดการรณรงค์หาทุนในอังกฤษ เพื่อเลื่อนการจากไปของบริษัทเป็นเวลา 1 ปี ซึ่งระหว่างนั้นรัฐบาลอังกฤษอาจได้รับการชักนำให้ประกาศการคุ้มครองเหนือยูกันดา จำนวนเงินซึ่ง IBEA Co. คิดว่าจำเป็นสำหรับจุดประสงค์นี้สามารถหาได้ในเวลา 2 สัปดาห์ การรณรงค์โฆษณาผนวกกับมติมหาชนที่สนับสนุนอย่างมากเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้รัฐบาลอังกฤษประกาศให้ยูกันดาเป็นรัฐในอารักขา ในวันที่ 18 มิถุนายน ค.ศ. 1894

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาคริสต์และการพาณิชย์เป็นเรื่องล่อแหลม เพราะกิจกรรมทางการค้าอาจเป็นอุปสรรคต่อเป้าหมายของพวกมิชชันนารี มีการขัดแย้งระหว่างความคิดและการปฏิบัติบ่อย ๆ และมีคำกล่าวที่แพร่หลายถึงพวกมิชชันนารีในแอฟริกาได้ในเวลานั้นว่า "เมื่อพวกท่านมาถึงที่นี่เราเป็นเจ้าของที่ดิน และพวกท่านมีคัมภีร์ไบเบิล เคียวนี่เรามีคัมภีร์ไบเบิลและพวกท่านเป็นเจ้าของที่ดิน (When you came here we owned the land and you had the Bible; now we have the Bible and you own the land) คำกล่าวเหล่านี้มีความจริงปนอยู่ไม่น้อย¹⁰ มิชชันนารีจึงทำหน้าที่สองด้านคือเปลี่ยนชาวตะวันตกสู่ลัทธิจักรวรรดินิยมและเปลี่ยนชาวพื้นเมืองให้นับถือศาสนาคริสต์

อย่างไรก็ตาม งานของพวกมิชชันนารีก็มีอิทธิพลด้านมนุษยธรรมต่อลัทธิจักรวรรดินิยม สมาคมของพวกมิชชันนารีคือ จิตสำนึกของการยึดครองอาณานิคมของยุโรป ข้อกำหนดของกฎทั่วไปของการประชุมที่เบอร์ลินใน ค.ศ. 1885 นั้นสนับสนุนเสรีภาพทางศาสนา ต่อต้านการค้าทาส และให้คำมั่นสัญญาที่จะรักษาการรวมกันเป็นเผ่าของชาวพื้นเมือง ปรึ-

ปรุงศีลธรรมและสวัสดิการด้านวัตถุ สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นวลีที่ว่างเปล่า แต่เป็นการแสดง ถึงอุดมคติของขบวนการมนุษยธรรมและของจิตใจพวกมิชชันนารีในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นผู้กำหนดเกณฑ์ที่ไว้คการปกครองของคนผิวขาว ความอื้อฉาวของการปกครอง อาณานิคมที่เลวได้ถูกค้นพบและนำมาประจานโดยองค์การเพื่อมนุษยธรรมและพวกมิชชันนารี ตัวอย่างเช่น การหาประโยชน์ที่นารังเกียจของเลโอโปลด์และบริวารของพระองค์ใน คองโก ¹¹ แรงกระตุ้นด้านมนุษยธรรมรวมเข้ากับความภูมิใจในชาติช่วยส่งเสริมความเชื่อ หัวใจในค่านิยมของอาณานิคม แต่การปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองในคองโกของเบลเยียมนั้นเป็น เรื่องที่หนังสือพิมพ์ในยุโรปพากันประโคมข่าว เลโอโปลด์เป็นผู้ชักนำการสำรวจและการ พัฒนาที่ราบลุ่มคองโก และกฎเบอร์ลิน ค.ศ. 1885 (Berlin Act of 1885)

นั้น มหาอำนาจเห็นด้วยกับการสถาปนารัฐอิสระคองโก ภายใต้การรับประกันอย่างแน่น แผนว่ารัฐนี้จะอยู่ในฐานะเป็นดินแดนของการค้าเสรีและการลงทุนเสรี เลโอโปลด์ในฐานะ ผู้ปกครองจะมีดินแดนอย่างเพียงพอสำหรับการค้าเป็นการค้ามนุษยธรรมและการบริหาร ในขณะที่อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนีจะพัฒนาประเทศและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ แต่ พฤติกรรมของเลโอโปลด์มุ่งไปที่การแสวงหาผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของดินแดนในส่วน นี้อย่างเต็มที่ และการกระทำดังกล่าวได้ฝ่าฝืนเงื่อนไขของกฎเบอร์ลินเรื่องการค้าเสรี และการลงทุนอย่างเห็นได้ชัด จริงอยู่นโยบายในการให้สัมปทาน การผูกขาดการค้าขาย และงาช้าง การแสวงหาการลงทุนและโอกาสในการพัฒนา ทำให้เกิดความรู้สึกลึกที่ไม่ดีและ ความริษยาในหมู่นักการเงินและนักอาณานิคมในอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมนี แต่แรง กระตุ้นที่คล้าใจให้มีการต่อต้านเรื่องคองโกในดินแดนเหล่านี้จะเป็นเรื่องมนุษยธรรม ผู้วิจารณ์เลโอโปลด์อย่างรุนแรงคือนักปฏิรูปชาวอังกฤษ ชื่อ มอเรล (E.D. Morel) ซึ่งได้จัดตั้งสมาคมปฏิรูปคองโก (The Congo Reform Association) ซึ่งมีแนวร่วมที่แข็งแกร่ง ในเยอรมนีและสาขาในสวิสเซอร์แลนด์ สิ่งพิมพ์ที่สมาคมเหล่านี้เผยแพร่ การบริหาร ของคองโกได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงในเรื่องข้อจำกัดทางการค้า การให้สัมปทาน บริษัท นโยบายที่ดินของชาวพื้นเมืองและระบบของการใช้แรงงานแบบบีบบังคับเพื่อการเพาะ-

ปลูกในไร่ขนาดใหญ่และการสะสมผลิตผลต่าง ๆ หนังสือพิมพ์ก็เผยแพร่ความโหดร้ายใน
 คองโกซึ่งทำให้ชาวยุโรปเคืองแค้นเลโอโปลด์และบริวารของพระองค์ การโฆษณาของ
 มอเรลยังคงดำเนินสืบเนื่องมาจนถึง ค.ศ. 1908 เมื่อการปกครองคองโกในฐานะสมบัติ
 ส่วนพระองค์ของเลโอโปลด์ยุติลง และรัฐคองโกก็เปลี่ยนไปอยู่ภายใต้การปกครองของ
 รัฐบาลเบลเยียมซึ่งพยายามปฏิรูปการปกครองให้ดีขึ้น ¹²

ผลกระทบยาวของงานสร้างสรรค์ความเจริญของพวกมิชชันนารี คือ การ
 นำเอาระบบการศึกษาแบบของยุโรปมาใช้ การแต่งตั้งและฝึกชาวพื้นเมืองให้เป็นข้าราชการ
 ชั้นผู้น้อยจำนวนมากซึ่งเป็นกำลังสำคัญของระบบจักรวรรดิ รวมทั้งการฝึกปัญญาชนรุ่นแรก ๆ
 ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นผู้วิจารณ์และผลิตผลของระบอบอาณานิคมยุโรป

1.4 การสำรวจด้านภูมิศาสตร์ของแอฟริกา

กิจกรรมขององค์การเพื่อมนุษยธรรมและสมาคมมิชชันนารีซึ่งทำให้เกิด
 ความต่อเนื่องค่านโยบายอาณานิคมของยุโรปก่อนและหลัง ค.ศ. 1880 มีความสำคัญ
 ต่อลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างมาก ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในระยะบุกเบิกจักรวรรดิเช่นเดียวกับ
 พวกมิชชันนารีและพ่อค้าคือนักสำรวจดินแดนใหม่ ๆ และการค้นพบพบดินแดนใหม่

การต่อเนื่องระหว่างการค้นพบ การยึดเป็นอาณานิคมและการเข้ายึด
 ดินแดนจะเห็นได้ชัดในกรณีของแอฟริกา ระหว่างครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 แอฟริกา
 เป็นกาฬทวีป มีแต่ดินแดนชายฝั่งเท่านั้นที่ได้รับการสำรวจระหว่างการเดินทางเพื่อการ
 สำรวจยุคแรก ๆ โดยพวกโปรตุเกส ดินแดนลึกเข้าไปใจกลางและดินแดนส่วนในอื่น ๆ ไม่
 ได้รับการสำรวจ ในช่วง 30 ปีระหว่าง ค.ศ. 1850 และ 1880 การสำรวจดินแดน
 เหล่านี้ได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

การสำรวจในแอฟริกามีหลายแบบ เริ่มจากผู้มีความรู้ไปสู่ผู้แสวงโชค
 จากพวกมิชชันนารีไปสู่ทหาร พวกเขามีความสนใจที่หลากหลายและประกอบกันเป็นแรง
 กระตุ้นที่ซับซ้อนและเป็นปัจจัยสำหรับกิจกรรมของจักรวรรดินิยมและก่อนจักรวรรดินิยม
 พวกเขามักกระทำการโดยการตัดสินใจของตนเอง และบ่อยครั้งที่ต่อต้านคำสั่งและสร้าง

ความประหลาดใจให้แก่รัฐบาลของเขาด้วยการกระทำที่แล้วเสร็จ (fait accompli) บางครั้งพวกนักสำรวจก็ยึดดินแดนโดยซัดที่จุดประสงค์ของรัฐบาลของเขา บางคนในกลุ่มนักสำรวจเหล่านี้กลายเป็นผู้สร้างจักรวรรดิ คนที่มีชื่อเสียงที่สุดคือเซซิล โรดส์ อีกคนคือ เฮนรี สแตนเลย์ ซึ่งเดินทางเข้าไปตอนในของแอฟริกาใน ค.ศ. 1871 เพื่อค้นหา ลิฟวิงส์โตนนั่นเอง ¹³

1.5 ความคิดของชาวยุโรปเรื่องดินแดนที่เต็มไปด้วยทองคำ

การสำรวจทางภูมิศาสตร์ของภาคพื้นทวีปแอฟริกาเป็นเงื่อนไขขั้นพื้นฐานสำหรับการยึดเป็นอาณานิคมและการเข้ายึดอาณานิคม และในบางกรณีก็นำไปสู่การครอบครองอาณานิคม แรงกระตุ้นสำหรับลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างอื่นประการหนึ่งก็คือความคิดเรื่องดินแดนที่มั่งคั่งด้วยทองคำ (The Eldorado - เมืองที่เต็มไปด้วยทองคำหรือนิยายปรัมปราเรื่องความร่ำรวย)

เรื่องราวของการสำรวจที่เหมือนนิยายผจญภัยที่ทำให้เกิดความตื่นเต้นในประเทศต่าง ๆ ว่า ความร่ำรวยมหาศาลอยู่ที่ใจกลางของทวีปแอฟริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตศูนย์สูตรซึ่งต้นไม้จะสูงเสียดยอคฟ้า ภาพพจน์เช่นนี้เกิดขึ้นเพราะการค้นพบเพชรและทองคำในแอฟริกาใต้ในทศวรรษที่ 1860 และ 1880 ซึ่งชวนให้ระลึกถึงการค้นพบของพวกเขาในเม็กซิโกและเปรูในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 นิยายปรัมปราเช่นทองคำในชุกานาก็ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาอีก

ผลของนิยายปรัมปราเรื่องขุมทรัพย์มหาสมบัติคือการเข้ายึดครองอาณานิคมจะเห็นได้จากกรณีพื้นที่เขตคองโก นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสและเบลเยียม เช่น เฮนรี บรันชวิก และฌอง สตองแซ (Jean Stengers) พบว่าการให้สัตยาบันสนธิสัญญาราชชา-มาโกโก ซึ่งกำหนดให้ดินแดนที่ต่อมาเรียกว่าคองโกของฝรั่งเศส (French Congo) อยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศสนั้น รัฐบาลลูบิมบงบังคับให้ยอมรับภายใต้แรงกดดันของการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ซึ่งเคอ บราซซา (Comte de Brazza) นายทหารเรือ - นักสำรวจชาวฝรั่งเศสเป็นผู้เร่งเร้า รายงานของความร่ำรวยของดินแดนนี้มีส่วนสำคัญใน

การโฆษณาชวนเชื่อ หนังสือพิมพ์จะบรรยายถึงสภาพทางเศรษฐกิจด้วยคำที่สนับสนุนให้เห็นความจริงรุ่งเรืองด้านเศรษฐกิจ สินค้าที่มีค่าทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม เช่น ทองคำ ทองแดง ตะกั่ว ได้รับการกล่าวอ้างว่ามีปริมาณมหาศาลและมีอยู่แทบจะทุกแห่งหน ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น งาม้าง ป่าไม้ ก็มีอย่างอุดมสมบูรณ์และเพิ่มไปด้วยไม้ที่มีราคาแพง ในขณะที่ที่ดินก็อุดมสมบูรณ์จนสามารถปลูกพืชชนิดใดก็ได้ ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวได้รับการเปรียบเทียบกับพื้นที่แถบคองโกมีความอุดมสมบูรณ์และสวยงามเช่นเดียวกับอินเดีย

การเปรียบเทียบระหว่างแอฟริกาและอินเดียเป็นหัวข้อในการโฆษณาของผู้ที่กระตือรือร้นเรื่องอาณานิคม เป็นการแสดงถึงความเกี่ยวเนื่องระหว่างประวัติศาสตร์อาณานิคมของยุโรปสมัยแรก ๆ และยุคของลัทธิจักรวรรดินิยม นักจักรวรรดินิยมชั้นนำของอังกฤษและข้าราชการอาณานิคมเห็นว่าการพัฒนาของอินเดียเป็นแบบอย่างที่จะเปิดแอฟริกาให้เป็นอินเดียแห่งที่สอง เช่น รัฐมนตรีว่าการอาณานิคมของอังกฤษ โจเซฟ เชมเบอร์เลน มีความเห็นว่าจักรวรรดิโซโกโต (Sokoto) ในซูดานตะวันตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่คล้ายกับการสลายตัวของจักรวรรดิของราชวงศ์โมกุลในสมัยของโรเบิร์ต ไคลฟ์ เพราะฉะนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับแบบอย่างที่มีมาก่อน กำลังทหารแค่เพียงเล็กน้อยก็เพียงพอที่จะสถาปนาการปกครองของอังกฤษ ณ ที่แห่งนั้น เขาเห็นว่าเป็นหน้าที่ของอังกฤษที่จะต้องสถาปนาสันติภาพโดยใช้อำนาจของอังกฤษ (Pax Britannica) เช่นเดียวกันที่อังกฤษทำในอินเดีย นอกจากนี้ลอร์ด ลูการ์ด (Lord Lugard) ข้าราชการอาณานิคมที่มีชื่อเสียงได้สร้างระบบบริหารในตอนเหนือของไนจีเรียตามแบบของอินเดีย ซึ่งเป็นระบบที่ลอร์ด ดัลโฮุซี (Lord Dalhousie) ใช้กับดินแดนของอินเดียที่ได้รับการผนวกหลัง ค.ศ. 1850 ซึ่งเรสิเดนต์ (Resident) จะเป็นผู้รักษาอำนาจทั้งบริหารและตุลาการ

การเล่าลือถึงความร่ำรวยของดินแดนแอฟริกาส่วนที่ยังไม่ได้รับการสำรวจนั้นเป็นเรื่องล่อใจทั้งผู้ที่กระตือรือร้นเรื่องอาณานิคม นักการเมืองและรัฐบุรุษ เลโอโปลด์ ทรองฟันถึงจักรวรรดิอาณานิคมอันยิ่งใหญ่ และในตอนปลายของทศวรรษที่ 1870 ชาร์ลส์

เคอ เฟรย์ซิเน็ต (Charles de Freycinet) ซึ่งต่อมาได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีฝรั่งเศสได้ชี้ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางการค้าในซูดานตะวันตก และระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการโยธาธิการ เขาก็สนับสนุนการพัฒนาคมนาคม โดยเฉพาะแผนการสร้างทางรถไฟคั่นระหว่างแอลจีเรีย เซเนกัลและซูดาน ซึ่งคนอาจเดินทางถึงซูดานได้ 3 ทาง คือ จากแอลจีเรีย เซเนกัลและไนเจอร์¹⁴

1.6 การปฏิวัติค่านิยมวิทยาการ

ความคิดและแผนการแบบเฟรย์ซิเน็ตสัมพันธ์กับแรงกระตุ้นสำคัญของลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างอีกประการคือ การปฏิวัติค่านิยมวิทยาการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่แตกต่างออกมาของสมัยลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่าง และไม่ได้เชื่อมกับการต่อเนื่องของประวัติศาสตร์อาณานิคมยุโรป

ใน ค.ศ. 1883 ศาสตราจารย์จอห์น ซีลีย์ (John Seeley) ได้จัดพิมพ์คำบรรยายของเขาที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (Cambridge) เรื่อง การขยายอำนาจของอังกฤษ (The Expansion of England) ซึ่งได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วในอังกฤษ โดยสามารถขายได้ถึง 80,000 ฉบับในระยะเวลาอันสั้น หนังสือเล่มนี้ทำให้ซีลีย์ได้รับยศขุนนางเป็นเซอร์ (Sir) และมีอิทธิพลอย่างสูงต่อลอร์ดโรสเบอรี¹⁵ ซีลีย์ได้เน้นว่าวิทยาศาสตร์ เป็นเส้นเลือดใหม่ที่หล่อเลี้ยงวงจรการเมือง สิ่งเหล่านี้คือพลังไอน้ำ และระบบไฟฟ้า สถานภาพใหม่เหล่านี้ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาปัญหาอาณานิคมทั้งหมด

ความเกี่ยวพันกันระหว่างการปฏิวัติทางวิทยาการและลัทธิจักรวรรดินิยม จะเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นโดยการพิจารณาการปฏิวัติของระบบการขนส่งในฐานะที่เป็นสื่อชักนำมหาอำนาจอุตสาหกรรมไปสู่พฤติกรรมทางจักรวรรดินิยม

1.6.1 การเดินเรือที่ใช้พลังไอน้ำ (Steam Navigation)

พัฒนาการของการเดินเรือโดยพลังไอน้ำระหว่างทศวรรษที่ 2 ของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชักนำให้ทวีปต่าง ๆ ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ใน ค.ศ. 1825 เรือเดิน

สมุทรของอังกฤษใช้พลังไอน้ำในการเดินเรือไปอินเดียใช้เวลาถึง 113 วัน แต่ความเร็วขนาดและความน่าเชื่อถือของเรือพลังไอน้ำเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ใน ค.ศ. 1900 เรือใช้เวลาเดินทางในระยะทางเดียวกันนี้เพียง 1/5 ของการเดินทางใน ค.ศ. 1825 เรือที่เดินทางไป-กลับระหว่างเอเชียและยุโรปก็ไม่ต้องพึ่งลมสินค้าต่อไป การเดินเรือโดยพลังไอน้ำเป็นการปฏิวัติโครงสร้างของการค้าภาคโพ้นทะเล แต่เดิมเรือเดินสมุทรจำกัดอยู่เพียงการขนส่งสินค้าที่มีค่า เช่น แร่ที่สูงค่า เครื่องเทศ และผ้าไหม แต่เมื่อมีเรือพลังไอน้ำขึ้นก็สามารถขนส่งสินค้าอื่น ๆ จำนวนมาก เช่น ถ่านหิน ัญญาหารต่าง ๆ เป็นระยะทางไกล ๆ อย่างประหยัด การค้าของโลกก็ได้ขยายตัวมากขึ้น

1.6.2 คลองสุเอซ (Suez Canal) และการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำไนล์

เมื่อคลองสุเอซถูกขุดทะเลใน ค.ศ. 1869 เส้นทางเดินเรือเพื่อการพาณิชย์ระหว่างยุโรปและเอเชียเปลี่ยนจากแหลมกูคโฮปส์ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและทะเลแดง และกลับมาสู่เส้นทางเดิมคือตะวันออกไกลและตะวันออกกลาง การขุดคลองสุเอซซึ่งแสดงถึงความสามารถด้านวิทยาการและความพยายามของมนุษย์ที่นำยกย่องนั้นได้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพฤติกรรมของฝ่ายจักรวรรดินิยม เช่นการที่อังกฤษ ฝรั่งเศสและอิตาลีเข้ายึดฐานทัพต่าง ๆ ทางชายฝั่งตะวันออกของแอฟริกาในตอนปลายทศวรรษที่ 1860 และการที่อังกฤษยึดครองอียิปต์ใน ค.ศ. 1882 แม้ว่ารัฐบาลอังกฤษภายใต้ลอร์ดคาล์มเมอร์สตัน (Lord Palmerston) จะต่อต้านการขุดคลองโดยชาวฝรั่งเศสคือ เฟร์ดินานด์ เดอ เลสเซปส์ (Ferdinand de Lesseps) เส้นทางคลองนี้ก็เป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญที่สุด แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นจุดติดต่อก่อนแหว่งระหว่างอังกฤษและจักรวรรดิอินเดีย ใน ค.ศ. 1870 มีเรือเพียง 486 ลำที่แล่นผ่านคลองนี้ แต่พอถึง ค.ศ. 1882 มีเรือแล่นผ่านถึงประมาณ 3,000 ลำ ซึ่งเกือบ 4/5 ของมันแล่นภายใต้ร่มธงอังกฤษ

ใน ค.ศ. 1875 คิสเรลีจัดการซื้อหุ้นคลองสุเอซ 76 % สำหรับอังกฤษ อย่างไรก็ตามวิธีที่รัฐบาลอังกฤษยึดกุมอำนาจนั้นแต่การซื้อหุ้นจนถึงการยึดครองอียิปต์ไม่แน่นอน

และสม่ำเสมอ ความเห็นที่เชื่อกันอย่างแพร่หลายว่า การซื้อหุ้นใน ค.ศ. 1875 เป็นก้าวแรกของการปิดครองอียิปต์นั้น จะเป็นการผิดพลาด ความจริงแล้วคิสเรลีไม่ได้วางแผนเช่นนี้มาก่อน ในเวลานั้นเขายังยึดถือนโยบายตะวันออกที่อังกฤษยึดเป็นประเพณีมาช้านาน คือ ไม่ละเมิดบูรณภาพของจักรวรรดิออตโตมันซึ่งเจ้าผู้ครองอียิปต์ (Khedive) เป็นผู้อยู่ใต้อาณัติของสุลต่านแห่งออตโตมัน ภายหลังจากการซื้อหุ้น คิสเรลียังเห็นว่ากรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) เป็นศูนย์กลางอินเดีย ไม่ใช่อียิปต์และสุเอซ จนกระทั่งถึงตอนปลายของทศวรรษที่ 1880 เท่านั้นที่อังกฤษเริ่มตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาอิทธิพลและการคุ้มครองแม่น้ำไนล์ยิ่งกว่าช่องแคบบอสฟอรัส (Bosphorus)

คิสเรลีซื้อหุ้นคลองสุเอซด้วยความตั้งใจที่จะทำให้อิทธิพลของฝรั่งเศสในอียิปต์อ่อนแอลง เพื่อเป็นการสะกิดก้นการที่ฝรั่งเศสอาจเข้ายึดครองอียิปต์ ในเวลานั้นและเวลาต่อมา คลองสุเอซมีความสำคัญด้านยุทธศาสตร์มากกว่าคุณค่าทางเศรษฐกิจ ใน ค.ศ. 1875 เรืออังกฤษใช้เส้นทางที่ยาวแหลมกุกโฮปมากกว่าเส้นทางที่ผ่านคลองสุเอซ การค้าภาคโพ้นทะเลของอังกฤษใช้การขนส่งผ่านคลองสุเอซเพียง 1/10 เท่านั้น ทางด้านยุทธศาสตร์ คลองสุเอซทำให้การขนส่งกองทหารไปและจากอินเดียได้รวดเร็วขึ้น โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นเช่นสงครามระหว่างอังกฤษและรัสเซีย เมื่อกำลังเสริมจากอินเดียไม่ต้องใช้เส้นทางที่ยาวกว่ารอบแหลมกุกโฮปเช่นในสมัยสงครามไครเมีย (Crimean War) ในอีกแง่หนึ่ง คลองสุเอซช่วยให้กองทัพจากเกาะมอลตา (Malta) และอังกฤษมาถึงอินเดียได้เร็วขึ้นเมื่อเกิดการกบฏในอินเดีย ดังนั้นองค์ประกอบด้านยุทธศาสตร์จึงมีความสำคัญที่สุดต่ออังกฤษในการซื้อหุ้นที่คลองสุเอซ ดังที่คิสเรลีได้กล่าวคำปราศรัยในสภาสภามัญอังกฤษเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1876 ว่า การซื้อหุ้นดังกล่าวไม่ได้เป็นการลงทุนทางการเงินหรือการเก็งกำไรทางการค้า แต่เป็นเรื่องของการเมือง และเป็นสิ่งที่คิสเรลีคาดหวังว่าจะเพิ่มความเข้มแข็งให้จักรวรรดิอังกฤษ¹⁶

ในอีกแง่หนึ่งการเปิดคลองสุเอซเป็นพลังกระตุ้นลัทธิจักรวรรดินิยมเฟอโรดิมานต์ เคน เสดเซป กลายเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อในแง่ดีต่อความก้าวหน้า

และผลสำเร็จของวิทยาศาสตร์ ความสามารถของเขาส่งเสริมให้ผู้มีใจกุศล ผู้ที่สนับสนุนใน
 วิทยาการ นักเก่งกำไร เพื่อยิ่งขึ้นว่าวิทยาการสมัยใหม่จะช่วยในการเปิดและใช้ประโยชน์
 จากดินแดนที่ยังไม่มีการสำรวจของโลก โดยเฉพาะในแอฟริกา เคอ เลสเชปส์ได้รับการ
 ยกย่องเป็นพิเศษเพราะเขาไม่ใช่เป็นวิศวกรหรือนายธนาคาร แต่มาจากงานในหน้าที่สูงสุด
 และเขาหาทุนจากผู้ถือหุ้นด้านการเงินรายเล็ก ๆ แทนที่จะพึ่งแหล่งการเงินใหญ่ ๆ คลอง
 สุเอซก็เช่นเดียวกับแม่น้ำไนล์และแม่น้ำคานูบที่ไค้กลายเป็นเส้นทางเดินเรือระหว่าง
 ประเทศ และนำไปสู่การเพิ่มปริมาณการค้าของโลก ด้วยเหตุนี้ผู้ที่อยู่ร่วมสมัยกับเคอ เลสเชปส์
 จึงเห็นว่าเขามีบุญคุณต่อมนุษยชาติ และเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นต้องการเลียนแบบเขา นักสำรวจ
 แอฟริกาเกือบทุกคนในทศวรรษต่อมาเห็นว่าเคอ เลสเชปส์ คือแรงบันดาลใจ เขา
 จึงสร้างชื่อเสียงให้แก่ฝรั่งเศสมาก และทุกประเทศก็ยกย่องเขาเพราะได้รับผลประโยชน์
 อย่างใหญ่หลวงจากผลงานของเขานั่นเอง

โครงการที่เพิ่มความตื่นตัวทางการเมือง คือ ความพยายามที่จะสร้าง
 เชื้อขนกันตอนบนของแม่น้ำไนล์ซึ่งเป็นการคัดค้านเลือกของอียิปต์ มันเป็นส่วนหนึ่งของการ
 แข่งขันกันระหว่างมหาอำนาจจักรวรรดินิยมซึ่งทวีความตึงเครียดมากขึ้นภายหลัง ค.ศ.
 1882 และเป็นเหตุผลสำหรับการที่อังกฤษจะเอาชนะซูดานตะวันออกอีกครั้ง

ความคิดที่จะจัดการเรื่องต้นน้ำแม่น้ำไนล์ เป็นการรื้อฟื้นนิยายปรัมปราใน
 อียิปต์ ในตำนานสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ของจักรวรรดิซาราเซน (Saracen)
 มีการกล่าวถึงการเปลี่ยนทิศทางของแม่น้ำไนล์สีน้ำเงิน (the Blue Nile) เมื่อต้นแม่น้ำ
 ไนล์ได้รับการสำรวจในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 นักสำรวจและผู้เชี่ยวชาญต่างพูด
 ถึงความเป็นไปได้ของเชื้อขนกันแม่น้ำไนล์ ดังเช่นเซอร์ซามูเอล เบเกอร์ (Sir Samuel
 Baker) ซึ่งเป็นผู้นำคนหนึ่งของความคิดนี้ได้กล่าวไว้ในบทความในหนังสือพิมพ์ลอนดอน
 (London Time) เมื่อ ค.ศ. 1888 ว่าเรื่องราวในคัมภีร์ไบเบิลซึ่งกล่าวถึงปีที่แห้งแล้ง
 7 ปี อาจอธิบายได้ว่าเป็นการเปลี่ยนทิศทางของแม่น้ำไนล์ เขามีความเห็นว่าการสร้าง
 เชื้อขนตอนบนของแม่น้ำไนล์นั้นสามารถทำได้ เบเกอร์เห็นว่าพื้นที่ที่มหาอำนาจยุโรปที่มีความ

ก้าวหน้าทางวิทยาการสามารถปกครองตอนกลางของซูดานได้ การปฏิบัติการทางยุทธศาสตร์อันคืบแรกคือ การขีดขวางอียิปต์ไม่ให้ได้รับน้ำที่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ แต่ความคิดนี้ก็ไม่มีความที่จะได้รับการนำมาปฏิบัติ ทราบโดยที่ยังไม่มีมหาอำนาจยุโรปประเทศใดมีอิทธิพลเหนือซูดาน

อีก 5 ปีต่อมาวิศวกรฝรั่งเศสชื่อ วิกตอร์ พองท์ (Victor Prompt) ได้กล่าวปาฐกถาครั้งสำคัญที่สถาบันอียิปต์ (Institut Egyptien) ในโคโรเกี่ยวกับปัญหาของแม่น้ำไนล์สีขาว(The white Nile)ว่าการสร้างเขื่อนตามจุดต่าง ๆ ก็จะสามารถบังคับทิศทางเดินของแม่น้ำได้ โดยลดปริมาณน้ำในหน้าแล้งลงมากกว่าครึ่ง หรือทำให้หน้าไหลท่วมหุบเขาแม่น้ำไนล์ของอียิปต์ในทันทีทันใด เขาคำนวณว่าการสร้างระบบเช่นนี้จะใช้งบประมาณครั้งล้านฟรังก์ต่อเขื่อนแต่ละแห่ง

อิทธิพลของปาฐกถาครั้งนี้มีผลต่อการเมืองของประเทศมหาอำนาจอย่างเห็นได้ชัด รัฐบาลฝรั่งเศสได้ใช้วิธีคุกคามที่จะจัดการกับทางเดินของแม่น้ำไนล์ในเวลาอีก 6 ปีต่อมาเพื่อบีบบังคับให้อังกฤษเปิดการเจรจาเรื่องอียิปต์อีก ในการโต้แย้งกันในสภาผู้แทนของฝรั่งเศสหรือของอังกฤษก็ตาม การคุกคามดังกล่าวได้รับการกล่าวถึงเสมอในตอนต้น ค.ศ. 1893 ประธานาธิบดีซาคี การ์โนต์ (Sadi Carnot) ของฝรั่งเศสมีคำสั่งให้พันตรีมงเตย (Monteil) ทำการสำรวจแอฟริกาโดยมุ่งจากทางตะวันตกขึ้นไปทางตอนบนของแม่น้ำไนล์สู่ฟาโซคา ซึ่งอยู่ใกล้กับที่แม่น้ำไนล์สีขาวและแม่น้ำเซบัท (Sebat) ไหลมาบรรจบกัน อย่างไรก็ตาม แผนการนี้ได้ถูกละทิ้งเพราะความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างฝรั่งเศสและอิตาลี ส่วนอังกฤษก็ได้สร้างที่มั่นเพื่อป้องกันตอนบนของแม่น้ำไนล์และเพิ่มกำลังมากขึ้นภายหลัง ค.ศ. 1893 อังกฤษพยายามเจรจาทางการทูตกับมหาอำนาจอื่น ๆ เพื่อจำกัดเขตอิทธิพลทางตอนบนของแม่น้ำไนล์ อันเป็นการเปิดทางไปสู่การประจัญหน้าทางทหารกับฝรั่งเศสและนำไปสู่วิกฤตการณ์ฟาโซคา ¹⁷

1.6.3 ทางรถไฟสายเชื่อมภายในทวีป

การสร้างทางรถไฟเป็นแรงกระตุ้นด้านวิทยาการที่มีผลสำคัญต่อลัทธิ

จักรวรรดินิยมแบบอย่างแต่ละจะต้องมีการแยกกันระหว่างทางรถไฟในฐานะที่เป็นเครื่องมือของลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งอยู่ในลักษณะการแสวงหาประโยชน์ทางอาณานิคม และทางรถไฟในฐานะที่เป็นพลังกระตุ้นของลัทธิจักรวรรดินิยม

เช่นเกี่ยวกับการสร้างคลองสุเอซ การสร้างทางรถไฟข้ามทวีปของสหรัฐอเมริกาจาก ค.ศ. 1869 - 1872 แสดงถึงความสามารถของมนุษย์ซึ่งนำความกระตือรือร้นมาสู่ปวงชน นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษโทมัส มากอเลย์ (Thomas Macaulay ค.ศ. 1800 - 1854) ได้เคยเปรียบไว้ว่าทางรถไฟเป็นความสำเร็จที่สำคัญที่สุดของอารยธรรมมนุษยชาติ เช่นเกี่ยวกับการประดิษฐ์ตัวอักษรและการพิมพ์ ทางรถไฟได้สร้างสถานภาพขั้นพื้นฐานของการครอบครองทางจักรวรรดินิยม เช่นเดียวกับองค์ประกอบอื่น ๆ

หลังจาก ค.ศ. 1869 ทางรถไฟหลายสายได้รับการสร้างขึ้นเพื่อเชื่อมมหาสมุทรของโลก เช่น ทางรถไฟเชื่อมจากฝั่งแปซิฟิกของสหรัฐฯ มาสู่ฝั่งแอตแลนติก เป็นต้น แคนาดาเริ่มสร้างทางรถไฟสายข้ามทวีปครั้งแรก ใน ค.ศ. 1885 และเส้นทางที่ยาวที่สุดคือทางรถไฟสายทรานส์-ไซบีเรีย ก็ได้รับการสร้างขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1891 - 1903 โดยเชื่อมรัสเซียในส่วนของยุโรปเข้ากับไซบีเรียตะวันตก จุดประสงค์ขั้นแรกเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อมันสร้างมาถึงทางตะวันออกมากเท่าไร ความสำคัญด้านยุทธศาสตร์และด้านจักรวรรดินิยมของทางรถไฟสายนี้ก็ยิ่งมีมากขึ้น และกลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของรัสเซียในการรับมือกับญี่ปุ่นซึ่งเป็นคู่แข่งด้านจักรวรรดินิยมในตะวันออกไกล และเป็นการชักนำการเข้ามามีบทบาททางการ เมืองของรัสเซียในแมนจูเรียและจีนตอนเหนือ

ในระยะปีหลัง ๆ จีนได้กลายเป็นสนามทดลองยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดสำหรับมหาอำนาจจักรวรรดินิยมในด้านการแข่งขันกันสร้างทางรถไฟ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการดึงดูดใจการลงทุนในภาคเอกชนมากกว่าแอฟริกา เพราะความหนาแน่นของประชากรเป็นการชี้บ่งถึงผลกำไรที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลจีนสามารถสกัดการมีอิทธิพลของชาวต่างชาติเหนือโครงการสร้างทางรถไฟด้วยเหตุผลหลายประการ การแข่งขันกันระหว่างมหาอำนาจนานาประเทศรุนแรงยิ่งกว่าในแอฟริกา เพราะสหรัฐฯ และญี่ปุ่นได้เข้าร่วมด้วยเช่นกัน

ในตะวันออกไกล (Near East) นั้น ทางรถไฟสายแบกแดด (Baghdad) เป็นพลังที่มีประสิทธิภาพและเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของลัทธิจักรวรรดินิยม เยอรมนีเป็นมหาอำนาจที่มีบทบาทนำในแถบนี้ ทางรถไฟเริ่มสร้างขึ้นใน ค.ศ. 1869 ระหว่างซาราเจโว (Sarajevo) และคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) การเชื่อมเส้นทางรถไฟในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สะท้อนแนวความคิดเรื่องเซกซ์ทิสลจักรวรรดิเยอรมนี (German Mitteleuropa) และความคิดเรื่องการจัดตั้งจักรวรรดิใหญ่ระหว่างเบอร์ลินและแบกแดด ซึ่งมีความสำคัญด้านยุทธศาสตร์ เพราะเป็นการคุกคามต่ออินเดีย และยังเป็นประโยชน์สำหรับลัทธิจักรวรรดินิยมของจักรวรรดิออตโตมัน โดยเป็นแรงกดดันแนวโน้มนៃของดินแดนบางแห่ง เช่น ดินแดนอาหรับที่จะแยกตัวเป็นอิสระ ทางรถไฟจึงเป็นเสมือนกระดูกสันหลังของจักรวรรดิออตโตมัน

แม้ว่าแผนการที่จะสร้างทางรถไฟข้ามทวีปแอฟริกันนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงโครงการ แต่มันก็เป็นการสะท้อนถึงพฤติกรรมของพวกจักรวรรดินิยมในการผนวกทางการเมืองและดินแดน โครงการของทางรถไฟสายทรานส์ - สะฮารา (Trans - Sahara) และทรานส์ - แอฟริกา (Trans - Africa) และทางเคป - ไคโร (Cape - to - Cairo) เป็นการแสดงออกถึงความคิดแบบจักรวรรดินิยมในการรวบรวมดินแดนที่กว้างใหญ่เข้าด้วยกัน เซซิล โรดส์ ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญของทางรถไฟสายเคป - ไคโร ได้กล่าววาทะที่เป็นที่รู้จักกันดีของพวกจักรวรรดินิยมว่า "ข้าพเจ้าจะผนวกดาวเคราะห์ทั้งหลาย ถ้าสามารถทำได้" (I would annex the planets if I could)¹⁸

ผลของการสร้างทางรถไฟที่บีบต่อการขยายอำนาจด้านจักรวรรดินิยมจะเห็นได้จากตัวอย่างของแผนการสร้างทางรถไฟสายทรานส์ - สะฮารา โดยเฉพาะวิธีการในการวางรางในระยะแรกเป็นตัวอย่างที่ดีว่า องค์ประกอบด้านวิทยาการ การเมือง และการทหารในขบวนการจักรวรรดินิยมมีอิทธิพลและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการอื่น ๆ

ในตอนต้น ค.ศ. 1875 มีการเจรจาเรื่องการสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่าง

เซเนกัลและบริเวณไนเจอร์ตอนบน นักสำรวจชาวฝรั่งเศสชื่อปอล โซเลย์เยต์ (Paul Soleillet) เป็นคนแรกที่สำรวจภูมิประเทศ ณ ที่นั้น โดยได้รับการสนับสนุนจากข้าหลวงฝรั่งเศสประจำเซเนกัลและรัฐมนตรีเฟรย์ซีเนต์ ซึ่งขอร้องให้รัฐบาลฝรั่งเศสดำเนินแผนการสร้างทางรถไฟดังกล่าว ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1879 สภาผู้แทนกึ่งอนุมติเงินทุนจำนวน 200,000 ฟรังก์สำหรับการสำรวจดินแดน อีก 6 เดือนต่อมา สภาผู้แทนกึ่งอนุมติเงินอีกจำนวนหนึ่งที่มีค่า 3 เท่าของจำนวนแรก ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1879 เฟรย์ซีเนต์ได้จัดตั้งคณะกรรมการวิชาการเพื่อศึกษาเรื่องนี้ และยอมรับว่าการสนับสนุนอย่างกระตือรือร้นของรัฐสภาได้ชักนำให้เขาเร่งรัดแผนการ การประสานและการกระตุ้นซึ่งกันและกัน คือความตื่นตัวของคนกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งนำโดยวิศวกรชื่อ อะดอล์ฟ ดูปองเชล (Adolphe Duponchel) ผู้เผยแพร่ความคิดเรื่องทางรถไฟสายทรานส์ - สะหารา ในจุดสารชื่อ "ทางรถไฟสายทรานส์ - สะหารา (Le Chemin de fer trans-saharien) พิมพ์ใน ค.ศ. 1878 ซึ่งขายดีเป็นพิเศษ ทั้งโซเลย์เยต์และเฟรย์ซีเนต์คนกลุ่มนี้เป็นโรคคลั่งทางรถไฟ เฟรย์ซีเนต์ได้รายงานต่อประธานาธิบดีในวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 1879 ว่าด้วยเครื่องมือทางคมนาคม (ทางรถไฟ) จะทำให้อารยธรรมขยายและลดรากฐานมั่นคงยิ่งขึ้น ซึ่งฝรั่งเศสจะต้องพยายามเชื่อมดินแดนอันกว้างใหญ่ที่อยู่ระหว่างไนเจอร์และคองโก

ในช่วงเตรียมการของโครงการทรานส์ - สะหารานั้น จะต้องมีการควบคุมความสงบในดินแดนที่ทางรถไฟจะผ่านไป นายพลเรือเอก โฌเรกิแบร์รี่ (Jean Jauréguiberry) รัฐมนตรีว่าการทหารเรือได้นำปฏิบัติการทางทหารมาใช้ในเซเนกัลตอนบนในเดือนกันยายน ค.ศ. 1879 เพื่อขยายอิทธิพลทางการเมืองของฝรั่งเศสในบริเวณไนเจอร์ ปัญหาเรื่องผลกำไรทางเศรษฐกิจมีความสำคัญรองลงมา ด้วยการศึกษาของโฌเรกิแบร์รี่ ฝรั่งเศสก็ได้เปิดฉากของยุคลัทธิจักรวรรดินิยมในแอฟริกาตะวันตก

แผนสร้างเส้นทางรถไฟสายทรานส์ - สะหารา จากแอลจีเรียหยุดชะงักลงชั่วคราวหลังจากขมวดลาคณะเวณของฝรั่งเศสถูกโจมตีในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1881

การที่ทหารฝรั่งเศสถูกสังหารหมู่แสดงว่ามาตรการรักษาความปลอดภัยที่เข้มแข็งและการควบคุมทางการเมืองเป็นสิ่งจำเป็นก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟ แม้ว่าโอมเรกีนแบร์จะดำเนินแผนการสร้างทางรถไฟสายเซเนกัลต่อไป เจื่อนโซของความปลอดภัยทางการทหารก็มีการประเมินที่ผิดพลาด ครึ่งหนึ่งของเงินทุนจำนวน 16 ล้านฟรังก์ที่สภาผู้แทนฯ ได้อนุมัติเพื่อใช้ในการสร้างทางรถไฟกับถูกนำไปสร้างป้อมปราการและการส่งคณะทูต ผลก็คือสภาผู้แทนฯ ไม่เต็มใจที่จะอนุมัติงบประมาณก้อนต่อไป โครงการสร้างทางรถไฟได้กลายเป็นสาขาของงานด้านทหาร

เวลาหลายทศวรรษผ่านไปก่อนที่จะระยะทางจากคาการ์ (Dakar) สู่มามาโก (Bamako) จะสำเร็จเรียบร้อย โครงการเหล่านี้ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายตัวทางการทหารของฝรั่งเศสในแอฟริกาตะวันตก ดังนั้น ทางรถไฟจึงเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญเป็นพิเศษของลัทธิจักรวรรดินิยม เพราะทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อแผ่ขยายอาณาเขต ทั้งทะเลทรายสะฮาราและซูดานได้กลายเป็นอาณาจักรของทหารฝรั่งเศส และจะวางแผนอย่างสำหรับลัทธิจักรวรรดินิยมของฝรั่งเศสในแอฟริกาใต้โดยไม่คำนึงถึงความไม่ร่วมมือของนักการเมืองและการอยู่รอดทางเศรษฐกิจ

ทางรถไฟสายทรานส์ - สะฮารา ซึ่งหยุดชะงักไปหลังจากการสังหารหมู่ทหารฝรั่งเศสนั้น แม้ว่าต่อมาจะได้รับการรื้อฟื้นในรูปแบบต่าง ๆ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ สภาผู้แทนฯ ได้นำเรื่องนี้มาอภิปรายครั้งสุดท้ายใน ค.ศ. 1941

ในทศวรรษที่ 1890 ความคิดเรื่องสร้างทางรถไฟสายทรานส์ - แอฟริกา (Trans - Africa) ได้รับการโฆษณาว่าเป็นสาขาของโครงการทรานส์ - สะฮารา ใน ค.ศ. 1893 มีการเสนอโครงการข่ายทางรถไฟสายต่าง ๆ ในแอฟริกาสิบมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่โครงการสร้างทางรถไฟของฝรั่งเศสก็ไม่ได้ก้าวหน้าไปกว่านั้น เริ่มต้น ส่วนทางด้านอังกฤษนั้น ผู้สนับสนุนคนสำคัญของทางรถไฟสายทรานส์ - แอฟริกา คือ เซซิล โรดส์และบริษัทบริติชแอฟริกาใต้ (British South Africa Company) ของเขานั่นเอง

แนวความคิดเรื่องทางรถไฟสายข้ามทวีปเป็นองค์ประกอบสำคัญของอุดมการณ์ลัทธิจักรวรรดินิยม มีการสร้างเส้นทางสาขาต่าง ๆ จากดินแดนชายฝั่งเข้าไปสู่ตอนในด้วยจุดประสงค์เพื่อควบคุมเศรษฐกิจและความปลอดภัยทางการทหาร เมื่อมีการครอบครองอาณานิคม ความคิดเรื่องโครงการทางรถไฟสายทรานส์ - สะฮารา ทรานส์ - แอฟริกา และเคป - โคโร เกิดขึ้นจากเหตุผลที่นอกเหนือจากความต้องการกำไรด้านเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการแสดงออกของความมุ่งมั่นด้านจักรวรรดินิยม ดังนั้นโครงการรถไฟเหล่านี้มักจะถูกเรียกว่าโครงการรถไฟจักรวรรดินิยม อันที่จริงแล้วเห็นได้ชัดว่าโครงการเส้นทางรถไฟดังกล่าวไม่มีผลกำไรตอบแทน ตัวอย่างเช่น ระยะทางเกือบ 2,500 กิโลเมตรของทางสายทรานส์ - สะฮารานั้น จะต้องตัดข้ามบริเวณที่เป็นทะเลทราย ไม่มีทั้งผู้โดยสารหรือสินค้าระหว่างเส้นทางนั้น มีแค่เพียงบริเวณแม่น้ำไนเจอร์และเซเนกัลเท่านั้นที่พอจะให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจได้บ้าง การที่ผู้สนับสนุนโครงการให้เหตุผลด้านเศรษฐกิจนั้น เพื่อเป็นการปกปิดความต้องการอำนาจและความสำคัญด้านยุทธศาสตร์ของทางรถไฟ เพราะฝรั่งเศสจะสามารถเคลื่อนย้ายกองทัพอย่างรวดเร็วจากทางตอนใต้ของฝรั่งเศสและแอลจีเรียข้ามทะเลทรายสู่แอฟริกาตะวันตก ส่วนเส้นทางเคป - โคโรก็เช่นกัน แม้จะเป็นการเปิดดินแดนภายใน แต่ในการขนส่งแล้วการใช้เส้นทางเคปเรือจะถูกกว่ามาก ¹⁹

1.7 หลักการของความเหมาะสมทางด้านกาารทูต

เมื่อตรวจสอบองค์ประกอบของความต่อเนื่องทางการ เมืองและทางประวัติศาสตร์ของลัทธิจักรวรรดินิยมแล้วก็จะเห็นถึงการคาดการณ์ทางการเมืองของรัฐบาลมหาอำนาจจักรวรรดินิยมแต่ละประเทศ เป็นที่เห็นได้ชัดว่าการเมืองของประเทศมหาอำนาจก่อนและหลัง ค.ศ. 1880 มีความเกี่ยวพันกันมาก

1.7.1 ชาวยุโรปและการถ่วงดุลย์อำนาจด้านอาณานิคม

ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงของนโยบายของรัฐบาลประเทศมหาอำนาจยุโรประหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 และครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 นโยบาย

ของประเทศเหล่านี้ในการรักษาкультแห่งศักยภาพขึ้นอยู่กับหลักการของความเหมาะสมและการตอบแทน นั่นคือ หลักการของการถ่วงคูลย์อำนาจ

โดยเนื้อแท้ความคิดเรื่องการถ่วงคูลย์อำนาจเป็นหลักการที่เป็นระบบ ในสมัยของลัทธิจักรวรรดินิยมความสำคัญที่ทวีคูณขึ้นขององค์ประกอบเรื่องเศรษฐกิจ - อุตสาหกรรม และการศึกษาเรื่องประชากรมีความสัมพันธ์กับแนวความคิดนี้ ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยลัทธิจักรวรรดินิยมมีผลิตผลทางด้านเหมืองแร่และอุตสาหกรรมหนักเป็นมาตรฐานในการวัดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะผลิตผลของถ่านหิน เหล็กและเหล็กกล้า การเปรียบเทียบสถิติในเรื่องเหล่านี้คือสิ่งที่ประเทศมหาอำนาจยึดถือเป็นแนวในการวิเคราะห์ความรู้ลึกด้านความมั่นคงที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพทางการ เมืองหรือเป็นเครื่องเตือนถึงความเข้มแข็งที่เพิ่มพูนยิ่งขึ้นของประเทศเพื่อนบ้าน ตัวอย่างเช่น เศรษฐกิจของเยอรมนีที่เติบโตอย่างรวดเร็วย้ำความรู้สึกที่ฝังแน่นของชาวฝรั่งเศสในเรื่องความต่ำต้อยและฐานะความเป็นมหาอำนาจที่เสื่อมลงของตน ความแตกต่างที่ขยายตัวมากขึ้นในเรื่องอัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรของทั้งสองประเทศได้รับการพิจารณาในแง่ของทฤษฎีของลัทธิสังคมนิยมคาร์วิน (Social Darwinism) ที่ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ และหลังจากคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งอังกฤษและเยอรมนีก็ได้ใช้เกณฑ์ของความเป็นมหาอำนาจทางนาวิกเรือมือในการคำนวณพลังของอำนาจแต่ละฝ่าย ในระหว่างประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ การแข่งขันกันทางสถิติที่สำคัญที่สุด คือ การวัดกำลังความเข้มแข็งของกองทัพบก เยอรมนีซึ่งมีจำนวนทหารในกองทัพบกน้อยกว่ามหาอำนาจอื่น ๆ นั้น ผู้นำทางการทหารก็พยายามเน้นในเรื่องคุณภาพที่เหนือกว่าของกองทัพเยอรมัน

การพิจารณาเรื่องอำนาจนิยมเป็นเกณฑ์ที่เพิ่มขึ้นจากการพิจารณาองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ประชากรและการทหาร แนวความคิดของการถ่วงคูลย์ระหว่างชาวยุโรปก็ขยายไปรวมถึงการถ่วงคูลย์อำนาจนิยม และกระบวนการเหล่านี้ก็จะได้รับการวิเคราะห์ว่าหมายถึงการถ่วงคูลย์ของประเทศมหาอำนาจในระดับโลก หลักการของการถ่วงคูลย์อำนาจหมายความว่า ไม่มีประเทศมหาอำนาจใดจะได้รับการยินยอมให้มีการเพิ่มอำนาจ

จนถึงจุดที่สร้างความไม่เสมอภาคหรือความไม่สมดุลกันจนถึงขั้นที่ประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ ยอมรับไม่ได้ และนำไปสู่การต่อต้านด้วยวิธีการของการสร้างระบบพันธมิตร การข่มขู่ที่จะใช้กำลังหรือแม้แต่การใช้กำลังอย่างแท้จริง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประเทศมหาอำนาจอาจหลีกเลี่ยงได้ ถ้าอำนาจที่เพิ่มขึ้นนั้นถูกสมถ่วงด้วยการเสนอข้อทดแทนหรือการให้ข้อทดแทนที่เพียงพอแก่มหาอำนาจอื่น ในแง่การเมืองของยุโรป การทดแทนได้รับการตกลงด้วยเงื่อนไขที่ทำให้ประเทศที่มีขนาดเล็กหรือขนาดกลางเสียเปรียบ ในแง่ของนโยบายอาณานิคม เงื่อนไขของการทดแทนของประเทศมหาอำนาจคือ การสูญเสียหรือการเสียเปรียบของชาวอาณานิคมหรือประเทศเจ้าอาณานิคมที่อ่อนแอ เช่น ฮอลันดา สเปน และโปรตุเกส

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 การเมืองแบบถ่วงดุลย์อำนาจจำกัดอยู่เฉพาะในทวีปยุโรป (ยกเว้นในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้และจักรวรรดิออตโตมัน และอาณานิคมโพ้นทะเล) ในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีแค่รัสเซียและออสเตรียที่ได้รับผลกระทบ ส่วนในดินแดนอาณานิคมนั้นก็ยังมีแค่อังกฤษและฝรั่งเศสเท่านั้น

แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดินแดนที่ได้รับการยกเว้นหรือถูกกันออกมานี้เริ่มมีความสัมพันธ์เกี่ยวพันประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ มากขึ้น ปัญหาตะวันออก (The Eastern Question) กลายเป็นส่วนหนึ่งของหลักการถ่วงดุลย์อำนาจ เมื่อทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างอ้างว่ามีผลประโยชน์ในจักรวรรดิออตโตมัน ปัญหาตะวันออกกลายเป็นปัญหาระหว่างประเทศด้วยการสร้างการถ่วงดุลย์หรือระบบพหุคูณ (Balance of Power) ในยุโรป ตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นหลักการสาขาของความคิดเรื่องการถ่วงดุลย์อำนาจยุโรป กระบวนการนี้เริ่มด้วยสงครามประกาศอิสรภาพของกรีกใน ค.ศ. 1821 - 1829 ซึ่งอังกฤษได้แสดงบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์ระบบพหุคูณ แต่เมื่อขีดขั้นของอำนาจเริ่มเสียดุลย์โดยการกักกันของรัสเซียหรือฝรั่งเศส เช่น ใน ค.ศ. 1833 เมื่อรัสเซียทำสนธิสัญญาอังกีเยร์ - สเคเลสซี (Treaty of Unkiar-Skelessi) ที่มีผลให้ตุรกีมีสภาพคล้ายตกอยู่ใต้อารักขาของรัสเซีย ใน ค.ศ. 1839 - 1841 เมื่อมีปัญหาเรื่องช่องแคบคาร์คาคาเนลส์และบอสฟอรัส (The Straits Question) และใน ค.ศ. 1854 - 1856 ในสงคราม

โครเมีย และใน ค.ศ. 1878 ในสงครามรัสเซีย - จักรวรรดิออตโตมัน

ในทำนองเดียวกัน การถ่วงดุลย์ค่านอาณานิคมได้รับการส่งเสริมและรวมเข้าไปในระบอบของนโยบายพลคุลย์ เมื่อในระยะต้นทศวรรษที่ 1880 การแข่งขันกันระหว่างอังกฤษ - ฝรั่งเศสในเรื่องอาณานิคมได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาอีก และเมื่อมหาอำนาจอื่น ๆ เช่น เบลเยียมและเยอรมนีต่างเรียกร้องสิทธิของตนทางอาณานิคม ในทศวรรษที่ 1890 ความคิดเรื่องพลคุลย์ของยุโรปได้ขยายขอบเขตไปทั่วโลก เมื่อเยอรมนีเรียกร้องการมีส่วนร่วมในอำนาจภาคโพ้นทะเล และเมื่อสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นเข้าร่วมในการขยายอำนาจด้านจักรวรรดินิยม

ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดที่ยึดเป็นประเพณีเรื่องพลคุลย์และการขยายอำนาจภาคโพ้นทะเลเป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดสำหรับคนที่มีความสนใจและสำนึกเป็นนักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มากกว่าผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนมากในปัจจุบันนี้ นักการทูตยึดมั่นในความคิดเรื่องพลคุลย์จนกระทั่งไม่เต็มใจที่จะยอมรับองค์ประกอบใหม่ ๆ เช่น การขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพราะจะเป็นการทำลายระบบที่ยึดเป็นประเพณีมา²⁰

1.7.2 การประชุมใหญ่แห่งเบอร์ลิน (The Congress of Berlin)

ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างปัญหาตะวันออกที่เรื้อรังและปัญหาอาณานิคมที่เกิดขึ้นใหม่ จะเห็นได้ชัดในการประชุมใหญ่ที่กรุงเบอร์ลิน ค.ศ. 1878 ผู้แทนที่เข้าร่วมประชุมไม่เพียงแต่เจรจากันในเรื่องปัญหาตะวันออกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงปัญหาอาณานิคมในแง่ของรัฐภายใต้อาณัติของจักรวรรดิออตโตมันในแอฟริกาเหนือ ในระหว่างวิกฤตการณ์ตะวันออก ค.ศ. 1875 - 1878 บิสมาร์คได้แนะนำการตกลงที่มีขอบเขตกว้างขวางว่าเพื่อเป็นการทดแทนต่ออิทธิพลของรัสเซียที่โดดเด่นในคาบสมุทรบอลข่าน อังกฤษควรได้รับอียิปต์ ฝรั่งเศสควรได้ตูนีเซีย ออสเตรียควรได้บอสเนีย และอิตาลีควรได้รับแอลเบเนีย การเจรจาเพื่อการตกลงแบบแลกเปลี่ยนเช่นนี้ได้เกิดขึ้นในการประชุมใหญ่ที่เบอร์ลิน ซึ่งเป็นการสูญเสียผลประโยชน์ของจักรวรรดิออตโตมัน อังกฤษยึดเอาเกาะไซปรัสจากจักรวรรดิออตโตมันเพื่อถ่วงดุลย์การที่รัสเซียได้รับสิทธิในการครอบครองคอเคซัส (Caucasus) ออสเตรียได้รับสิทธิในการ

ครอบครองบอสเนียและเฮอร์เซโกวีนา (Herzegovina) เพื่อเป็นการถ่วงดุลย์ต่อ อิทธิพลของรัสเซียที่เพิ่มพูนขึ้นในบัลแกเรีย (Bulgaria) และรูเมเลียตะวันออก (Eastern Rumelia) ฝรั่งเศสได้รับคำสัญญาจากอังกฤษและเยอรมนีว่าฝรั่งเศสจะมีอิสระในการ ดำเนินการในตุนิเซีย เพื่อเป็นการทดแทนที่ฝรั่งเศสยอมให้อังกฤษครอบครองเกาะไซปรัส

ดังนั้นฝรั่งเศสจึงได้ตุนิเซียเป็นการชดเชยหรือพำชัญญ ความสำเร็จของฝรั่งเศส ในการครอบครองตุนิเซียอีก 3 ปีต่อมาเป็นเพราะฝรั่งเศสอาศัยสัญญาที่ได้รับใน ค.ศ. 1878 และการสนับสนุนจากบิสมาร์ค การยึดครองอียิปต์โดยอังกฤษใน ค.ศ. 1882 เป็น พฤติกรรมซึ่งสัมพันธ์กับปัญหาตะวันออกที่ทำให้เกิดการแย่งชิงแอฟริกา (Scramble for Africa) เมื่อกล่าวถึงยุคลัทธิจักรวรรดินิยม จะต้องระลึกว่าปัญหาตะวันออกยังคง เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 เช่นเดียวกับที่ เคยเป็นมาในอดีตก่อนทศวรรษที่ 1870 - 1880 ความสำคัญของปัญหานี้เทียบเท่ากับ ปัญหาการรวมชาติของอิตาลีและเยอรมนี และเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อน

1.7.3 สนธิสัญญาระหว่างประเทศมหาอำนาจในการแบ่งอาณานิคม

หลักการของความเหมาะสมในการจัดการปัญหาตะวันออกคือ การชดเชยเพื่อหยุดยั้งอิทธิพลที่เพิ่มมากขึ้นของมหาอำนาจใดมหาอำนาจหนึ่ง หลักการนี้ได้รับการจัดการจากนักการทูตและนักการเมืองไปสู่ลัทธิจักรวรรดินิยมในเรื่องอาณานิคม สิ่งนี้เห็นได้ชัดยิ่งขึ้นใน สนธิสัญญาต่าง ๆ ที่มหาอำนาจอาณานิคมทำขึ้นเพื่อการปักปันเขตแดนของดินแดนที่ค้นพบใหม่ หรือเขตอิทธิพล ในระหว่างต้น ค.ศ. 1869 ถึงต้น ค.ศ. 1908 มหาอำนาจทำความตกลงระหว่างกันในสนธิสัญญาเรื่องพรมแดนอาณานิคมนับ 100 ฉบับ จำนวนเหล่านี้และข้อความของสนธิสัญญาแสดงว่ามหาอำนาจพยายามหาข้อยุติการขัดแย้งด้านอาณานิคมเท่าที่จะสามารถทำได้ ด้วยวิธีการที่เป็นธรรมเนียม เช่น การปรับผลประโยชน์ของพวกเขาและการเจรจา แลกเปลี่ยน มหาอำนาจได้ใช้วิธีการลัทธิจักรวรรดินิยมแบบแผนที่ บิสมาร์คเป็นผู้นำในเรื่องนี้ โดยใช้กับขอบเขตของอาณานิคม ดังเช่นที่เคยใช้วิธีการนี้มาแล้วในปัญหาตะวันออก ความมุ่งมั่นในเรื่องการชดเชยทำให้ความก้าวร้าวและความป่าเถื่อนของลัทธิจักรวรรดินิยมอ่อนลง

และเป็นการสนับสนุนสนธิสัญญาอาณานิคมของมหาอำนาจจากปลายทศวรรษที่ 1870 จนถึง สงครามโลกครั้งที่ 1 ตัวอย่างที่เห็นจากเหตุการณ์หลังการประชุมใหญ่แห่งเบอร์ลินจะชี้ให้เห็นประเด็นนี้ชัดยิ่งขึ้น

เมื่ออังกฤษผนวกทรานสวาลในเดือนเมษายน ค.ศ. 1877 การปักปันเขตใน คินแดนตอนในของโมซัมบิกเป็นเรื่องเร่งด่วน ในเวลานั้นโปรตุเกสมีอำนาจควบคุมเฉพาะ บริเวณชายฝั่งแคบ ๆ ของอาณานิคมแอฟริกาของตนเอง แต่โปรตุเกสก็เรียกร้องเอาคินแดน ภายในคือโมซัมบิกแบบเผชิญหน้ากับอังกฤษ และเมื่อโปรตุเกสมอบสัมปทานในบริเวณนี้ให้แก่ อังกฤษ โปรตุเกสต้องการและได้รับการรับรองข้อเรียกร้องเรื่องที่ดินสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ในคองโกเป็นการชดเชย ฝรั่งเศสซึ่งได้รับการสนับสนุนจากบิสมาร์คต่อต้านข้อตกลงนี้ เพราะ เป็นการปิดกั้นจากคานแอตแลนติกมาสู่ลุ่มน้ำคองโกที่ได้รับการสำรวจจากเคอ บราชซา และสแตนเลย์ และเป็นที่ต้องการทั้งของฝรั่งเศสและเลโอโพลด์ที่ 2 และนำไปสู่การประชุม ที่เบอร์ลิน ค.ศ. 1884 ซึ่งข้อขัดแย้งต่าง ๆ ได้รับการตกลงกันอย่างน้อยก็ในช่วงระยะเวลานั้น

หลังจากนั้นก็มีการทำสนธิสัญญาแบ่งสรรปันส่วนอาณานิคมระหว่างอังกฤษ - เยอรมนี และอังกฤษ - ฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1890 และใน ค.ศ. 1898 - 1899 อีกครั้ง ยังมีการทำสนธิสัญญากันระหว่างฝรั่งเศส - อังกฤษ ใน ค.ศ. 1904 และการประชุมอีก 2 ครั้ง เพื่อแก้ไขปัญหามอริออคโคใน ค.ศ. 1905 และ 1911 อันเป็นตัวอย่างของหลักการ ที่ว่าการสละข้อเรียกร้องในคินแดนหนึ่งจะต้องได้รับการชดเชยด้วยการให้สิทธิในคินแดนอื่น ในสนธิสัญญายุคแรก ๆ นั้น จะมีข้อความว่าเส้นแบ่งสมมติซึ่งได้รับการวาดที่โต๊ะประชุม จะต้องได้รับการแทนที่ด้วยเส้นซึ่งคณะกรรมการแบ่งพรมแดนกำหนดขึ้น และการกำหนดดังกล่าวจะต้องทำด้วยการไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยไม่ให้การชดเชยที่ยุติธรรมแก่อีก ฝ่ายหนึ่ง

ในสนธิสัญญายุคหลัง ๆ ข้อเรียกร้องและการให้สิทธิได้รับการแลกเปลี่ยนใน รูปของเขตผลประโยชน์ซึ่งตั้งอยู่ในภูมิภาคที่แตกต่างกัน เช่น ใน ค.ศ. 1899 ข้อตกลงใน

ปัญหาซามัว (Samoan) สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงเขตแดนในแอฟริกาตะวันตก ในสนธิสัญญา ค.ศ. 1904 อังกฤษไม่เพียงแต่ให้คำชดเชยทางการเงินแก่ชาวประมงฝรั่งเศสที่นิวฟันด์แลนด์ซึ่งต้องสูญเสียบริเวณที่ทำการประมง แต่ยังยอมรับว่ามีภาระค้ำประกันการชดเชยกินแดนต่อฝรั่งเศสเพื่อตอบแทนที่ฝรั่งเศสยอมยกอธิปไตยในเกาะนิวฟันด์แลนด์ ฝรั่งเศสได้รับการชดเชยด้วยเซเนกัมเบีย (Senegambia) ในแอฟริกา การเจรจาที่นำไปสู่ข้อตกลงเป็นตัวอย่งที่ดีของประเพณีทางการทูตในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์หรือคอโคชั่น วิธีการที่ยึดถือเป็นธรรมเนียมของการแลกเปลี่ยนถูกละทิ้ง เพราะมีหลายกลุ่มเข้าร่วมในการเจรจาในสภาพของการเผชิญหน้าระหว่างฝ่ายตรงข้ามสองฝ่ายซึ่งทั้งสองฝ่ายไม่เพียงแต่ไม่ยอมเจรจากันแบบต่อรองด้วยชั้นเชิงทางการทูต แต่ยังพยายามกดดันและใช้การข่มขู่ ซึ่งไม่ใช่เป็นการนำไปสู่เป้าหมาย เยอรมนีมีความรู้สึกว่าตนเองถูกปิดล้อม และความพยายามที่จะโต้ตอบนั้นก็ดูเหมือนจะไร้เหตุผลและรุนแรง เกินเหตุ

ถึงกระนั้นก็ตาม การตกลงเรื่องข้อพิพาทในลักษณะที่คาดคะเนได้ โดยเฉพาะเมื่อมีเพียงคู่กรณีเข้าเกี่ยวข้องก็ยังคงดำเนินต่อไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 เช่นกรณีการเจรจาระหว่างอังกฤษ - เยอรมนี เรื่องทางรถไฟสายแบกแดด ดังนั้นแม้ปัญหาอาณานิคมจะทำให้เกิดความตึงเครียดในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ก็ไม่ได้เป็นสาเหตุโดยตรงของสงครามโลกครั้งที่ 1

1.8 การแข่งขันกันของมหาอำนาจอาณานิคม

หลังจากสงครามสืบราชสมบัติสเปน (War of the Spanish Succession ค.ศ. 1701 - 1714) การแบ่งอำนาจกันส่วนใหญ่แล้วจะจำกัดอยู่เฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1763 อังกฤษได้รับชัยชนะจากการต่อสู้และสามารถผูกขาดอำนาจในอเมริกาเหนือ อย่างไรก็ตามการเป็นปฏิปักษ์กันอาณานิคมระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสยังมีอยู่ และกองทัพเรือของฝรั่งเศสก็รู้สึกต่อต้านอังกฤษอย่างรุนแรง โดยเฉพาะเมื่อเกียรติภูมิของฝรั่งเศสต้องถูกย่ำยีด้วยการต้องยกสิทธิในหมู่เกาะมอริเชียส (Mauritius) ซึ่งมีความ

สำคัญทางยุทธศาสตร์ให้แก่อังกฤษใน ค.ศ. 1815

ในตอนปลายของทศวรรษที่ 1870 การแข่งขันค่านาณานิคมระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสปรากฏเด่นชัดอีกโดยเฉพาะในแอฟริกา ในขั้นแรกมีเฉพาะผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงที่ตระหนักถึงการแข่งขันกันในแอฟริกาตะวันตก เช่น ทหาร นักเดินเรือ นักสำรวจ พ่อค้า มิชชันนารี และข้าราชการ อย่างไรก็ตาม ข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในแอฟริกาเหนือ เช่น ในตูนิเซียและอียิปต์ก็ได้รับความสนใจจากสาธารณชนอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะเหตุการณ์เกิดขึ้นใกล้ ๆ กับยุโรป

ความแตกต่างระหว่างลัทธิอาณานิคมเก่าและลัทธิอาณานิคมใหม่เกิดขึ้นเมื่อการแข่งขันกันค่านาณานิคมระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสถูกเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะการแข่งขันค่านาณานิคมของหลาย ๆ ประเทศ การเคลื่อนไหวของขบวนการจักรวรรดินิยมซึ่งประทุขึ้นและขยายตัวไปแอฟริกาและแปซิฟิกนั้นเป็นการแข่งขันกันทั่วโลก มีการเปรียบเทียบว่าเป็นการแข่งขันกันอย่างเร่งรัดคล้ายกับการแข่งกีฬา เมื่อเริ่มขึ้นแล้วก็เหมือนกับการขึ้นทงการบ้ำคั้งของฝูงชน ฯลฯ ซึ่งมีผลหลายด้าน ขบวนการจักรวรรดินิยมพัฒนาขึ้น เช่น เกี่ยวกับการปฏิวัติสังคมนิยม และขบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ขึ้น ๆ ที่มีพลังเคลื่อนไหวของตัวเองซึ่งขยายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากจุดกำเนิด

ผู้ที่มีชีวิตร่วมสมัยนั้น โดยเฉพาะนักการเมืองมองเห็นความสำคัญของแรงกดดันให้มีการเคลื่อนไหวและการกระทำด้วยเหตุผลจากการแข่งอำนาจ อังกฤษอาจไม่ต้องการรัฐในอารักขาบางแห่งในแอฟริกาเพราะเห็นว่าเป็นภาระ แต่เกรงว่าถ้าดินแดนเหล่านี้ตกเป็นของฝรั่งเศสก็จะเป็นอันตรายที่ร้ายแรงแก่อังกฤษ หรือการที่จูสต์ แพร์รี่ พูดถึงนโยบายอาณานิคมของเขาว่า ถ้าฝรั่งเศสปล่อยให้ทุกอย่างถูกกระทำ จัดการ และตัดสินใจ รอบ ๆ ตัวเองโดยที่ฝรั่งเศสไม่มีส่วนร่วม ก็จะทำให้มหาอำนาจอื่น ๆ เข้าไปมีบทบาทแทนที่ฝรั่งเศส เช่น อิตาลี จะไปมีอำนาจที่ตูนิส เยอรมนีในโคชินไชน่า และอังกฤษในพม่า เกีย หรืออังกฤษและเยอรมนีในมาดากัสการ์ หรือนิวเกินี เป็นต้น แพร์รี่อธิบายลักษณะของนโยบายอาณานิคมว่าเป็นการแสดงออกของนานาประเทศเรื่องกฎที่ไม่มีกำลังของการแข่งขัน

1.9 แรงกระตุ้นจากอาณานิคม : ความสำคัญด้านยุทธศาสตร์

แรงผลักดันที่ทำให้มีการขยายตัวในดินแดนรอบ ๆ อาณานิคมหนึ่งนั้นเริ่มตั้งจากส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง และจะเกิดขึ้นเมื่อมีช่องว่างของอำนาจที่เป็นผลมาจากการเสื่อมอำนาจของดินแดนรอบ ๆ พรหมแดน ตัวอย่างเช่น การที่จักรวรรดิออตโตมันเสื่อมอำนาจในยุโรปและการเร่งเร้าของรัสเซียที่จะเข้าไปมีอำนาจในที่ว่างเหล่านี้ ตัวอย่างอีกกรณีคือ หลังจาก ค.ศ. 1850 รัฐบาลอาณานิคมในมาดากาสการ์ได้ผนวกดินแดนในหมู่เกาะอินโดนีเซียซึ่งก่อนหน้านี้ยังไม่ได้อยู่ใต้อำนาจของฮอลันดา หรือในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัสเซียก็ขยายตัวไปทางตะวันออกเฉียงใต้ แรงผลักดันนี้เกิดจากแม่ทัพที่กระตือรือร้นหรือพวกที่ชอบการเสี่ยงภัยซึ่งสร้างสถานการณ์ขึ้นก่อน ทำให้รัฐบาลกลางไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากการผนวกดินแดน

ตัวอย่างของแรงกระตุ้นจากดินแดนที่ถูกผนวกเป็นอาณานิคมจะเห็นได้ชัดจากกรณีของอียิปต์ซึ่งสถานการณ์บีบบังคับให้อังกฤษต้องเข้าแทรกแซง ขบวนการต่อต้านชาวต่างชาติซึ่งนำโดยพันเอกอาราบี่ ปาชา (Arabi Pasha) ได้ปลุกปั่นทหารในกองทัพอียิปต์ให้แข็งข้อ ซึ่งนอกจากจะทำให้อำนาจของผู้ปกครองอียิปต์ (Khedive) อิสเมล (Ismail) อ่อนแอลงและทำให้เกิดการจลาจลวุ่นวายภายใน ความอ่อนแอของรัฐบาลอียิปต์ทำให้ล่อแหลมต่อผลประโยชน์ด้านการเงินของชาวอังกฤษจำนวนมาก สิ่งที่สำคัญที่สุดคือความปลอดภัยของคลองสุเอซซึ่งเป็นเส้นเลือดใหญ่ของอังกฤษสู่อินเดีย การที่อังกฤษเข้ายึดครองอียิปต์เป็นการกระทำที่ไม่ได้เตรียมตัวมาก่อน แม้อังกฤษจะประกาศว่าจะนำความสงบกลับมาและจะถอนตัวออก แต่การยึดครองยังคงดำเนินต่อมา เพราะความไม่มีเสถียรภาพของเหตุการณ์ภายใน และเพราะการต่อต้านอย่างแข็งขันจากฝรั่งเศส

ในแอฟริกาใต้ก็เช่นกัน การขยายตัวเกิดขึ้นเมื่อมีการเผชิญหน้ากันระหว่างพวกบัวร์และชาวอังกฤษที่ไปตั้งรกรากอยู่ที่นั่นและพวกบันตู (Bantu) ความหิวกระหายที่ดินของพวกที่ไปตั้งรกรากและการที่ชาวพื้นเมืองซิมบับเวควายก็ทำให้เกิดความตึงเครียดเสมอ ใน ค.ศ. 1820 ฝ่ายบริหารอาณานิคมของอังกฤษได้จัดตั้งกองกำลังคุ้มกันดินแดน

ส่วนตะวันออกของเคปทาวน์ (Cape Country) ขึ้น อย่างไรก็ตาม การกระทบกระทั่งระหว่างผู้ตั้งหลักแหล่งและชาวพื้นเมืองยังคงดำเนินต่อไป ฝ่ายบริหารได้พยายามขยายดินแดนไปในบริเวณพรมแดน แต่กลับเป็นการเบียดเบียนที่ดินของชาวพื้นเมืองมากขึ้น และทำให้ความตึงเครียดเพิ่มขึ้น ข้อเร่งเร้าที่จะทำให้พรมแดนปลอดภัยมีส่วนเสริมสร้างอย่างสำคัญต่อลัทธิจักรวรรดินิยมในเวลาต่อมา

ในชุกานตะวันตก การขยายอำนาจก็เกิดจากการที่นายพลฝรั่งเศสกล้าท้าทายคำสั่งจากปารีสมากขึ้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมแบบเดียวกับผู้นำทางการทหารสมัยที่มีการยึดครองแอลจีเรียหลัง ค.ศ. 1830 คือ การเร่งเร้าให้ส่งกำลังยึดครองดินแดนตอนใน การสร้างความสงบและการปราบปรามก่อนการสร้างทางรถไฟ และเพื่อสนองความกระหายของทหารที่จะลงมือปฏิบัติการ แนวความคิดทางภูมิศาสตร์การเมืองที่จะสร้างการเชื่อมต่อกันระหว่างดินแดนในแอฟริกาเหนือและเขตยึดครองในชายฝั่งแอฟริกาตะวันตกและคองโกได้รับการสนับสนุนจากปารีส เมื่อ เออแซน เอเตียน (Eugène Etienne) ผู้นิยมการขยายดินแดนได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ทั้งเอเตียนและคณะกรรมการแอฟริกาของฝรั่งเศส ได้ดำเนินนโยบายอย่างเป็นระบบและมีจุดมุ่งหมายที่จะยึดเอาดินแดนในแอฟริกาทั้งหมด การที่ฝรั่งเศสต้องการยึดมอริออคโคก็เพราะเป็นส่วนหนึ่งของแผนการสร้างจักรวรรดิแอฟริกาทางตอนเหนือ เส้นศูนย์สูตร เช่นกัน

แผนการที่จะยึดครองดินแดนที่ห่างไกลออกไปก็อยู่ในความคิดของเชซิล โรคส์ เช่นกัน คือ การสร้างแนวติดต่อกันระหว่างเคป - ไคโร และรัฐบาลเยอรมันในสมัยของนายเบธมันน์ ฮอลล์เวก (Bethmann Hollweg) ก็เตรียมการแสวงหากลุ่มดินแดนในแอฟริกาทางใต้เพื่อเชื่อมต่อกับคาเมอรูนสู่ดินแดนเยอรมันในแอฟริกาตะวันออกเช่นกัน

องค์ประกอบทางยุทธศาสตร์มีความสำคัญต่ออำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะการยึดอำนาจของอังกฤษในแอฟริกาตะวันออก แม้ว่าดินแดนในแอฟริกาตะวันตกจะให้อผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจที่ดีกว่าในแง่ของตลาดสินค้าและแหล่งวัตถุดิบ แต่รัฐบาลอังกฤษกลับมุ่งความสนใจไปยังแอฟริกาตะวันออกและบริเวณหุบเขาทางตอนบนของแม่น้ำไนล์ซึ่งเป็นพื้นที่

ที่มีความยากจนทางเศรษฐกิจมากกว่า ดินแดนที่นักลงทุนและพ่อค้าอังกฤษสนใจน้อยที่สุด กลับได้รับความห่วงใยจากคณะรัฐมนตรีอังกฤษมากที่สุด และการเรียกร้องดินแดนในยูกันดา ฝั่งตะวันออกของแอฟริกาและที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำไนล์ ไม่ใช่เป็นแรงผลักดันเพื่อหา ตลาดและการค้าหรือเกิดจากความเชื่อในคุณค่าของจักรวรรดิในแอฟริกา แต่เป็นความต้องการที่จะแสวงหาความมั่นคงของเส้นทางคมนาคมสู่จักรวรรดิอินเดีย

2. ความพยายามหาคว่ำงำกักความค้ำานชาติและจิตวิทยาสังคม

องค์ประกอบของการแข่งขันของประเทศมหาอำนาจนำไปสู่การตีความของปรากฏการณ์ลัทธิจักรวรรดินิยมอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือการอธิบายในแง่ของชาติ (Nation) และจิตวิทยาสังคม

การแข่งขันระดับนานาชาติเกิดขึ้นเมื่อประเทศตั้งแต่สองประเทศขึ้นไปที่มีกำลัง ทัดเทียมกัน ต่างก็เทียบสถานภาพกำลังของอีกฝ่ายหนึ่งและชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่เป็นจริงหรือที่สมมติขึ้น และประเทศที่คิดว่าค้ำอกกว่าก็พยายามที่จะลดระดับความแตกต่างลง โครงสร้างของอำนาจของประเทศหรือกลุ่มประเทศที่มีอำนาจเด่นกว่าก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ **ชนเป็นชน**เนื่องมาจากวิกฤตการณ์ภายในและภายนอก จากความ คิ่งเครียดทางสังคม การปฏิวัติและสงคราม การพ่ายแพ้ในสงครามมีผลให้ประเทศที่พ่ายแพ้ ประเมินกำลังของตนเองและปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดต่าง ๆ เช่น โครงสร้างของสังคม กำลังทหาร การปฏิรูปกลายเป็นการระสำคัญของรัฐบาล ตัวอย่างเช่น เมื่อปรัสเซียพ่ายแพ้ ในการสงครามต่อจักรพรรดินโปเลียนที่ 1 ก็เริ่มมีการปฏิรูปทั้งค้ำานบริหารและการทหาร รัสเซียเริ่มโครงการปฏิรูปเพื่อลดล้าางความล้าหลังในโครงสร้างสำคัญของตน เช่น การมี ทาส และเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งความล้าหลังค้ำงกล่าวเป็นที่ประจักษ์มาแล้วใน สงครามไครเมีย การพ่ายแพ้ของออสเตรียต่อปรัสเซียในการรบที่ซาโดวา (Sadowa) มีผลต่อการปฏิรูประบบบริหารภายในจักรวรรดิออสเตรียและการสถาปนาจักรวรรดิออสเตรีย- ฮังการี ความพ่ายแพ้อย่างย่อยยับของฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1870 - 1871 มีผลให้จักรวรรดิ ครั้งที่ 2 พินาศลง การลุกฮือของพวกคอมมูนและผลสุดท้ายคือการสถาปนาระบอบสาธารณรัฐที่ 3